

Emanuele Berti*

Poeta uariat, librarii iterant: su una tipologia di errori nella tradizione del testo di Virgilio
- Appendice

ABSTRACT: *Poeta uariat, librarii iterant: on a typology of errors in the tradition of Vergil's text - Appendix.* This appendix is conceived as an integration of the article *Poeta uariat, librarii iterant: su una tipologia di errori nella tradizione del testo di Virgilio*, published on the previous issue of «MD», and contains lists of Vergilian passages, divided by categories, which can be numbered as examples of the phenomenon *poeta uariat, librarii iterant*, presenting as they do a scribal error due to mnemonic iteration or interference of *loci similes* internal to Vergil's text. The appendix aims therefore at corroborating the argument developed in the above mentioned article, by showing the overall incidence of this phenomenon in the Vergilian tradition, but also at offering a collection of materials, in view of possible further investigations.

KEYWORDS: Vergil; text transmission; scribal errors; repetition; variation.

SOMMARIO: Questa appendice è concepita come un'integrazione dell'articolo *Poeta uariat, librarii iterant: su una tipologia di errori nella tradizione del testo di Virgilio*, pubblicato nel precedente numero di «MD», e contiene elenchi di passi virgiliani, distinti per categorie, che possono essere classificati come esempi del fenomeno *poeta uariat, librarii iterant*, che presentano cioè un errore scribale dovuto all'iterazione mnemonica o interferenza di *loci similes* interni al testo di Virgilio. Scopo di questa appendice è dunque corroborare l'argomentazione svolta nel suddetto articolo, mostrando l'incidenza complessiva del fenomeno nella tradizione virgiliana, ma anche offrire una raccolta di materiali in vista di eventuali approfondimenti.

PAROLE CHIAVE: Virgilio; tradizione del testo; errori scribali, ripetizione; variazione.

La presente appendice fa seguito all'articolo *Poeta uariat, librarii iterant: su una tipologia di errori nella tradizione del testo di Virgilio*, pubblicato nel precedente numero di «MD»,¹ costituendone un'integrazione. In essa sono presentati, senza pretese di assoluta completezza, elenchi di passi virgiliani che possono essere classificati come esempi del fenomeno *poeta uariat, librarii iterant*, in cui cioè in parte della tradizione figura un presumibile errore scribale dovuto all'iterazione mnemonica o interferenza di *loci similes* interni allo stesso testo di Virgilio. In questo senso l'appendice si propone non solo di corroborare l'argomentazione condotta nel suddetto articolo, mostrando l'incidenza complessiva del fenomeno nella tradizione virgiliana, ma anche di offrire una raccolta di materiali, più ampia possibile, per ogni eventuale futuro approfondimento della questione.

I criteri di inclusione o meno di un dato passo negli elenchi sono come è naturale soggetti a una certa arbitrarietà; tendenzialmente sono stati presi in considerazione solo gli esempi in cui tra i versi o luoghi coinvolti sussiste una specifica corrispondenza, privilegiando inoltre i casi di scambio lessicale, rispetto a quelli riguardanti elementi grammaticali, morfologici o anche grafici (come ad esempio scambi tra forme nominali o verbali, ma anche tra preposizioni, congiunzioni o altre particelle), o comunque in cui la genesi dell'errore sembra doversi ricondurre ad altri fattori. In generale si è comunque cercato di adottare un metro abbastanza elastico, distinguendo anche tra esempi in cui tra i luoghi in questione esiste un rapporto che si può più propriamente definire di ripetizione formulare (**elenco I**), e quelli in cui invece si ha una somiglianza più superficiale, definibile piuttosto come 'orecchio interno' (con la presenza di elementi comuni, ma con differenze a livello di senso, sintassi, lessico, *ordo uerborum*: **elenco II**); anche in questo caso può talora restare un margine di arbitrarietà nell'assegnazione dei singoli esempi a uno o all'altro dei due gruppi. All'interno di ciascun elenco è stata poi operata un'ulteriore suddivisione tra casi attestati nella tradizione diretta, cioè in almeno uno dei sette manoscritti *antiquiores* (MPRAFGV), oppure nella maggioranza o in un gruppo significativo di codici carolingi, eventualmente accompagnati da uno o più testimoni di tradizione indiretta (**Ia, IIa**), e casi attestati esclusivamente o primariamente nella tradizione indiretta, al massimo con l'aggiunta sporadica di alcuni codici carolingi (**Ib, IIb**).² Un terzo sottogruppo in calce a entrambi gli elenchi raccoglie infine casi di contaminazione reciproca tra due o più passi (**Ic, IIc**).

* emanuele.berti@sns.it - Scuola Normale Superiore, Pisa

¹ E. Berti, *Poeta uariat, librarii iterant: su una tipologia di errori nella tradizione del testo di Virgilio*, «MD», LXXXVII, 2021, pp. 27-130.

² Per le sigle dei manoscritti e l'apparato critico faccio riferimento, con alcune modifiche e integrazioni, alle edizioni teubneriane di Gian Biagio Conte per l'*Eneide* (P. Vergilius Maro, *Aeneis*, recensuit atque apparatu critico instruxit G.

Gli elenchi I-II comprendono le attestazioni del fenomeno che si possono considerare più o meno sicure. L'elenco III contiene un'altra serie di esempi che restano invece testualmente più incerti, anche qui con una distinzione tra i casi in cui il possibile errore per contaminazione a distanza riguarda un luogo singolo (IIIa), e quelli in cui sono coinvolti due o più passi, in almeno uno dei quali è possibile che si debba ammettere la presenza di una variazione (IIIb). L'elenco IV contiene infine una selezione di esempi in cui il criterio non sembra doversi applicare, nonostante in teoria ne sussistano le condizioni, sempre suddivisi tra casi singoli (IVa) e casi plurimi (IVb). I casi contrassegnati con l'asterisco sono quelli discussi estesamente nel corpo del citato articolo.

Ia.

Bucoliche

7, 65 *fraxinus in siluis pulcherrima, pinus in hortis] cedat tibi M (corr. M²)*
 cf. *ecl.* 7, 68 *fraxinus in siluis cedat tibi, pinus in hortis*

Georgiche

- 1, 288 *aut cum sole nouo terras inrorat Eous] uel R*
 cf. *Aen.* 7, 720 *uel cum sole nouo densae torrentur aristae*
- 1, 351 *atque haec ut certis possemus discere signis] noscere M^Ajr*
 cf. *georg.* 1, 394 *prospicere et certis poteris cognoscere signis*; 4, 253
- 1, 483 *camposque per omnis / cum stabulis armenta tulit] trahit bjr*
 cf. *Aen.* 2, 499 *camposque per omnis / cum stabulis armenta trahit*
- 2, 294 *immota manet multosque nepotes, / multa uirum uoluens durando saecula uincit] per annos Vω*
 (*praeter b*) γ, *Non. p.* 525, 23
 cf. *georg.* 4, 208 *at genus immortale manet, multosque per annos / stat fortuna domus*; *Aen.* 1, 31
- 2, 359 *fraxineasque aptare sudes furcasque ualentis] bicornes Vς, agnoscunt schol. Bern.*
 cf. *georg.* 1, 264 *exacuunt alii uallos furcasque bicornis*
- 2, 472 *et patiens operum exiguoque adsueta iuuentus] paruoque ω (praeter br) γ, Non. p.* 433, 16, *Serv., Prisc. GL, III, p.* 293, 22
 cf. *Aen.* 9, 607 *at patiens operum paruoque adsueta iuuentus*
- 2, 491 *atque metus omnis et inexorabile fatum / subiecit pedibus] ineluctabile R*
 cf. *Aen.* 8, 334 *Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum*
- 2, 513 *agricola incuruo terram dimouit aratro] molitus M*
 cf. *georg.* 1, 494 *agricola incuruo terram molitus aratro*
- 3, 122 *Neptunique ipsa deducat origine gentem] nomen R*
 cf. *Aen.* 10, 618 *ille tamen nostra deducit origine nomen*
- 3, 234 *uentosque lacessit / ictibus et sparsa ad pugnam proludit harena] aut R*
 cf. *Aen.* 12, 106 *uentosque lacessit / ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena*
- 3, 237 *fluctus uti medio coepit cum albescere ponto] primo M²*
 cf. *Aen.* 7, 528 *fluctus uti primo coepit cum albescere uento*
- *3, 426 *squamea conuoluens sublato corpore terga] corpore P: pectore MRωγ, Serv.*
 cf. *Aen.* 2, 474 *lubrica conuoluit sublato pectore terga*
- *3, 535 *montisque per arduos / contenta ceruice trahunt stridentia plaustra] arduos P: altos MRωγ*
 cf. *georg.* 3, 412 *montisque per altos / ingentem clamore premes ad retia ceruum*
- *4, 173 *gemit impositis incudibus Aetna] Aetna Mωγ, schol. Bern.: antrum FPς*
 cf. *Aen.* 8, 451 *gemit impositis incudibus antrum*
- *4, 473 *quam multa in foliis auium se milia condunt] foliis FRω, Arus. GL, VII, p.* 485, 6, *schol. Bern.: siluis Mςγ*
 cf. *Aen.* 6, 309 *quam multa in siluis autumnus frigore primo / lapsa cadunt folia*
- 4, 566 *Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi] tu G (corr. G²)*
 cf. *ecl.* 1, 1 *Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi*

B. Conte, Berlin-Boston, de Gruyter, 2019²), e dello stesso Gian Biagio Conte con Silvia Ottaviano per *Bucoliche* e *Georgiche* (P. Vergilius Maro, *Bucolica*, edidit et apparatu critico instruxit S. Ottaviano. *Georgica*, edidit et apparatu critico instruxit G. B. Conte, Berlin-Boston, de Gruyter, 2013). Con la sigla ς indico talora per brevità un gruppo minoritario di manoscritti carolingi (in contrapposizione a ω, che indica la loro maggioranza).

Eneide

- 1, 497 *incessit magna iuuenum stipante caterua]* comitante **R**
 cf. *Aen.* 2, 40; 2, 370 *magna comitante caterua*; 5, 76 *magna medius comitante caterua*³
- *1, 668 *iactetur odiis Iunonis acerbae]* acerbae **BFPcy**: iniquae **F²MRH₅ωγ²** (iniquae **P²**), *Non. p.* 328, 5, *Serv.*, *Serv. auct. ad u.* 664, *Tib.*
 cf. *Aen.* 8, 292 *fatis Iunonis iniquae*
- *2, 445 *Dardanidae contra turris ac tota domorum / culmina conuellunt]* tota **Pγ**, *Tib.*, *agnoscit Serv. auct.:*
 tecta **FMP²ωγ²**, *Serv. hic et ad Aen.* 9, 530 (et tecta *Prisc. GL, II, p.* 309, 21): tuta **ar**
 cf. *Aen.* 12, 132 *turris ac tecta domorum* (7, 160); 11, 882 *inter tuta domorum*
- 2, 474 *lubrica conuoluit sublato pectore terga]* conuoluens **V** (-ent **V²**)
 cf. *georg.* 3, 426 *squamea conuoluens sublato corpore terga*
- 2, 776 *quid tantum insano iuuat indulgere dolori]* labori **bdjwxz**, *Arus. GL, VII, p.* 478, 16
 cf. *Aen.* 6, 135 *et insano iuuat indulgere labori*
- *3, 527 *stans prima in puppi]* prima **Pγ²** (cf. *Prisc. GL, II, p.* 336, 7-10): celsa **MP²ωγ**, *Tib.*
 cf. *Aen.* 8, 680; 10, 261 *stans celsa in puppi*
- 4, 40 *genus insuperabile bello]* intractabile **R**
 cf. *Aen.* 1, 339 *genus intractabile bello*
- 4, 72 *illa fuga siluas saltusque peragrat]* saltus siluasque **F**
 cf. *georg.* 4, 53 *illae continuo saltus siluasque peragrant*
- 4, 85 *infandum si fallere possit amorem]* amantem **F** (imago **R**)
 cf. *Aen.* 4, 296 *quis fallere possit amantem?*
- 4, 378 *intepres diuum fert horrida iussa per auras]* dicta **M**
 cf. *Aen.* 4, 226 *celeris defer mea dicta per auras*
- 4, 390 *linquens multa metu cunctantem et multa parantem / dicere]* uolentem **Mcq**, *Serv. ad u.* 388
 cf. *Aen.* 2, 790 *lacrimantem et multa uolentem / dicere deseruit*; *georg.* 4, 501
- *4, 564 *uariosque irarum concitat aestus]* uariosque ... concitat aestus **FPpcry**: uarioque ... fluctuat aestu
M² (suarioque **M**) **ω** (uarioque ... f. aestus **w**, uariosque ... f. aestu **γ²**, uariosque ... f. aestus **gk**)
 cf. *Aen.* 4, 532 *magnoque irarum fluctuat aestu*; 8, 19 *magno curarum fluctuat aestu*; 12, 486 *uario nequiquam fluctuat aestu*
- *5, 89 *mille iacit uarios aduerso sole colores]* iacit **MPpcy**: trahit **Rωγ²**, *Tib.*
 cf. *Aen.* 4, 701 *mille trahens uarios aduerso sole colores*
- *5, 162 «*quo tantum mihi dexter abis? huc derige cursum*»] cursum **M^Apω**, *Sen. benef.* 6, 7, 1, *Tib.:* gressum
MPRcy
 cf. *Aen.* 11, 855 «*cur*» *inquit «diuersus abis? huc derige gressum*»; 1, 401
- *5, 486 *inuitat qui forte uelint et praemia dicit]* dicit **Ppy**: ponit **MRVω**, *Non. p.* 320, 37, *Tib.*
 cf. *Aen.* 5, 292 *inuitat pretiis animos et praemia ponit*
- *5, 520 *qui tamen aérias telum contendit in auras]* contendit **MRpω** (condit **c**), *Non. p.* 260, 4, *Tib.:*
 contorsit **M^APcy**
 cf. *Aen.* 12, 266 *dixit et aduersos telum contorsit in hostis*
- 5, 775 *stans procul in prora]* celsa in puppi **fghijkvxy**, *Tib. in interpr.*
 cf. *Aen.* 8, 680; 10, 261 *stans celsa in puppi* (3, 527)
- 5, 843 *ferunt ipsa aequora classem]* sua flamina **M** (flamina *supscr.* **P²**)
 cf. *Aen.* 5, 832 *ferunt sua flamina classem*
- 6, 39 *totidem lectas ex more bidentis]* ex **Fc**: de **MPRmωγ**, *Macr. Sat.* 3, 5, 5, *Serv.*, *Tib.*
 cf. *Aen.* 4, 57; 8, 544 *macta(n)t lectas de more bidentis*; 5, 96
- 6, 387 *sic prior adgreditur dictis]* adloquitur **Rb**
 cf. *Aen.* 6, 341 *sic prior adloquitur*
- 6, 438 *fas obstat]* fata obstant **ω** (*praeter abrt*) **γ²**, *Serv. ut uid.*
 cf. *Aen.* 4, 440 *fata obstant*
- *6, 475 *nec minus Aeneas casu percussus iniquo]* percussus **Rω** (cussus **b**), *Tib.:* concussus **MPγ**
 cf. *Aen.* 5, 700 *at pater Aeneas casu concussus acerbo*; 5, 869
- *6, 547 *tantum effatus, et in uerbo uestigia torsit]* torsit **FPωγ**: pressit **MRay²**
 cf. *Aen.* 6, 197 *sic effatus uestigia pressit*; 6, 331⁴

³ Cf. per contro *Aen.* 4, 136 *tandem progreditur magna stipante caterua.*

⁴ Cf. per contro *Aen.* 3, 669 *sensit et ad sonitum uocis uestigia torsit.*

- 7, 148 *postera cum prima lustrabat lampade terras / orta dies*] primo **Ra**, *Prob. GL, IV, p. 230, 31, Tib.*
cf. *Aen. 5, 42 postera cum primo stellas Oriente fugarat / clara dies*
- 7, 221 *Troius Aeneas tua nos ad limina misit*] mittit **F**
cf. *Aen. 3, 155 hic canit et tua nos en ultro ad limina mittit*
- *7, 324 *luctificam Allecto dirarum ab sede dearum*] dearum **FM ζ** (*def. P*), *Char. gramm. p. 79, 28 Barwick, Tib.: sororum M²R ω γ ²*
cf. *Aen. 7, 454 adsum dirarum ab sede sororum*
- 7, 330 *quam Iuno his acuit uerbis ac talia fatur*] dictis **Ra γ** (*def. P*), *Serv. ad Aen. 7, 406*
cf. *Aen. 5, 464 eripuit mulcens dictis ac talia fatur*
- 7, 430 *portisque moueri / laetus in arma para*] iube **M**, *Serv. auct. ad Aen. 1, 35*
cf. *Aen. 10, 242 socios ... uocari / primus in arma iube*
- *7, 528 *fluctus uti primo coepit cum albescere uento*] uento **ω γ** (*def. P*), *Tib.: ponto MR γ ², Macr. Sat. 5, 13, 20*
cf. *georg. 3, 237 fluctus uti medio coepit cum albescere ponto*
- *7, 737 *iam tum dicione premebat / Sarrastis populos*] premebat **R ω γ ²**, *Tib.: tenebat MP ζ γ*
cf. *Aen. 1, 622 uastabat Cyprum et uictor dicione tenebat; 1, 236*
- 7, 814 *attonitis inhians animis*] haesere **P γ**
cf. *Aen. 5, 529 attonitis haesere animis*
- 8, 65 *hic mihi magna domus*] certa **P γ**
cf. *Aen. 8, 39 hic tibi certa domus*
- 8, 90 *ergo iter inceptum celerant rumore secundo*] peragunt **Raj** (-gant γ ²), *Non. p. 385, 6, Macr. Sat. 6, 1, 37*
cf. *Aen. 6, 384 ergo iter inceptum peragunt fluuioque propinquant*
- 8, 262 *panditur extemplo foribus domus atra reuulsis*] alta **P** (*corr. P²*)
cf. *georg. 2, 461 foribus domus alta superbis*
- 8, 381 *nunc Iouis imperiis Rutulorum constitit oris*] imperio **dhitzw**, *Serv., Serv. auct. ad u. 374*
cf. *Aen. 5, 784 nec Iouis imperio fatisque infracta quiescit*
- 8, 409 *cui tolerare colo uitam tenuique Minerua / impositum*] calathisque Mineruae **dtw**
cf. *Aen. 7, 805 non illa colo calathisque Mineruae*
- 8, 722 *incedunt uictae longo ordine gentes*] matres **R**
cf. *Aen. 2, 766 pueri et pauidae longo ordine matres*
- 9, 120 *mirabile monstrum*] dictu **R**
cf. *Aen. 1, 439 al. mirabile dictu*
- 9, 143 *leti discrimina parua*] discrimine paruo **FM γ** (-na paruo **P²R**)
cf. *Aen. 3, 685 leti discrimine paruo*
- *9, 151 *inertia furta / Palladii, caesis late custodibus arcis*] late **FR ζ** , *Tib.: summae F^cMP ω γ*
cf. *Aen. 2, 166 sacrato auellere templo / Palladium, caesis summae custodibus arcis*
- 9, 252 «*quae uobis, quae digna, uiri, pro laudibus istis / praemia posse rear solui?*»] talibus ausis **adfg

hrstwxz γ ²**, *Macr. Sat. 6, 6, 12*
cf. *Aen. 2, 535 «at tibi pro scelere» exclamat, «pro talibus ausis / di ... / persoluant grates dignas et praemia reddant»; 12, 351⁵*
- 9, 270 *clipeum cristasque rubentis / excipiam sorti*] comantis **Rj**
cf. *Aen. 3, 468 et conum insignis galeae cristasque comantis*
- *9, 400 *an sese medios moriturus in enses / inferat?*] enses **P ζ γ** : hostes **MRV ω** , *Tib.: utrumque agnoscit Serv. auct.*
cf. *Aen. 9, 554 haud aliter iuuenis medios moriturus in hostis / inruit; 2, 511*
- *9, 432 *transabiit costas et candida pectora rumpit*] transabiit **Raesu**: transadigit **M^APdrtwyz γ** , *Non. p. 243, 31, Tib.* (transadibit **M**, transadiit **bcfghikvx**)
cf. *Aen. 12, 276 transadigit costas fuluaque effundit harena; 12, 508 transadigit costas et cratis pectoris ensem*
- 9, 465 *uisu miserabile*] mirabile **M** (*corr. M²*), *Serv. auct. ad Aen. 2, 558*
cf. *Aen. 7, 78 uisu mirabile ferri; 10, 637 uisu mirabile monstrum*
- 9, 578 *ergo alis adlapsa sagitta*] sagitta est **ceruv**
cf. *Aen. 12, 319 ecce uiro stridens alis adlapsa sagitta est*

⁵ Cf. per contro *Aen. 10, 825 «quid tibi nunc, miserande puer, pro ladibus istis, / quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?».*

- 9, 586 *positis Mezentius hastis] armis* **R ω** (*praeter bry*) γ^2
 cf. *Aen.* 10, 52 *positis inglorius armis*
- *9, 631 *intonuit laeuum, sonat una fatifer arcus] fatifer* **MR $\zeta\gamma^2$** , *Serv., Tib.*: letifer **P $\omega\gamma$**
 cf. *Aen.* 10, 169 *gorytique leues umeris et letifer arcus*
- 9, 632 *effugit horrendum stridens adducta sagitta] adlapsa* **P γ** , *Tib.* (elapsa **cdghistvwxyz**)
 cf. *Aen.* 9, 578 *ergo alis adlapsa sagitta*; 12, 319 *ecce uiro stridens alis adlapsa sagitta est*
- *9, 651 *omnia longaeuo similis, uocemque coloremque / et crinis albos et saeua sonoribus arma] albos*
MP $\zeta\gamma$, *Tib.*: flauos **R ω**
 cf. *Aen.* 4, 559 *omnia Mercurio similis, uocemque coloremque / et crinis flauos et membra decora iuuenta*
- 10, 96 *talibus orabat Iuno] dictis* **P γ**
 cf. *Aen.* 6, 124 *talibus orabat dictis*
- 10, 524 *per patrios manis et spes surgentis Iuli] heredis* **P¹** (*in ras.*) γ
 cf. *Aen.* 4, 274 *Ascanium surgentem et spes heredis Iuli*⁶
- 10, 824 *et mentem patriae subiit pietatis imago] strinxit* **Mbr**
 cf. *Aen.* 9, 294 *atque animum patriae strinxit pietatis imago*
- 10, 839 *multa super Lauso rogitat] rogitans* **P $\zeta\gamma$**
 cf. *Aen.* 1, 750 *multa super Priamo rogitans*
- 10, 844 *canitiem multo deformat puluere] immundo* **M^A**, *Tib.*
 cf. *Aen.* 12, 611 *canitiem immundo perfusam puluere turpans*
- 10, 860 *adloquitur maerentem et talibus infit] ac talia fatur* **R ζ**
 cf. *Aen.* 3, 485 *al. ac talia fatur*
- *11, 93 *Tyrrhenique omnes et uersis Arcades armis] omnes* **MP $\omega\gamma$** , *Prob. GL, IV, p. 231, I, Serv., Tib.*: duces **R ζ**
 cf. *Aen.* 11, 171 *Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis*; 11, 835 *Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae*
- *11, 202 *nox umida donec / inuertit caelum stellis fulgentibus aptum] fulgentibus* **R ζ** : ardentibus **MP $\omega\gamma$** , *Serv., Tib.*
 cf. *Aen.* 4, 482 (6, 797) *ubi maximus Atlas / axem umero torquet stellis ardentibus aptum*
- 11, 207 *cetera confusaeque ingentem caedis aceruum / nec numero nec honore cremant] stragis* **R ζ**
 cf. *Aen.* 6, 504 *procubuisse super confusae stragis aceruum*; 11, 384
- 11, 251 *auditis ille haec placido sic reddidit ore] edidit* **M²**
 cf. *Aen.* 7, 194 *atque haec ingressis placido prior edidit ore*
- 11, 300 *ut primum placati animi et trepida ora quierunt] rabida* **Ra**
 cf. *Aen.* 6, 102 *ut primum cessit furor et rabida ora quierunt*
- *11, 382 *nec inundant sanguine fossae] et* **P γ** , *Tib. in interpr. ut uid.*
 cf. *Aen.* 10, 24 *et inundant sanguine fossae*
- 11, 574 *iaculo palmas armauit acuto] onerauit* **bix**, *Serv.*
 cf. *Aen.* 10, 868 *manusque ambas iaculis onerauit acutis*
- 11, 908 *ac simul Aeneas fumantis puluere campos / prospexit longe] tum pater* **PR $\zeta\gamma$**
 cf. *Aen.* 5, 348 *al. tum pater Aeneas*; 11, 904 *cum pater Aeneas*
- *12, 24 *sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus aruis] aruis* **M**, *Serv.*: agris **PR $\omega\gamma$** , *Tib.*
 cf. *Aen.* 11, 431 *Latio et Laurentibus agris*
- 12, 104 *mugitus ueluti cum prima in proelia taurus / terrificos ciet aut irasci in cornua temptat] aut*
M^APR $\zeta\gamma$, *Tib.*: atque **M $\omega\gamma^2$**
 cf. *georg.* 3, 232 *et temptat sese atque irasci in cornua discit*
- *12, 126 *ductores auro uolitant ostroque superbi] superbi* **M**: decori **PR $\omega\gamma$** , *Tib.*
 cf. *Aen.* 5, 133 *ipsique in puppibus auro / ductores longe effulgent ostroque decori*
- *12, 178 *et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx] coniunx* **PR $\zeta\gamma$** , *Tib.*: Iuno **M $\omega\gamma^2$** , *Serv. ad u. 176*
 cf. *Aen.* 12, 156 *al. Saturnia Iuno*
- 12, 276 *transadigit costas fuluaque effundit harena] extendit* **fgxyz γ^2**
 cf. *Aen.* 5, 374 *perculit et fulua moribundum extendit harena*; 9, 589
- *12, 310 *in aeternam conduntur lumina noctem] conduntur* **P**, *Tib.*: clauduntur **MR $\omega\gamma$**
 cf. *Aen.* 10, 746 *in aeternam clauduntur lumina noctem*

⁶ Cf. per contro *Aen.* 6, 364 *per genitorem oro, per spes surgentis Iuli.*

- 12, 385 *Mnestheus et fidus Achates / Ascaniusque comes*] puer **Rc**, *Tib.*
 cf. *Aen.* 2, 598 *superet coniunxne Creusa / Ascaniusque puer*
- 12, 461 *primus in aduersos telum qui torserat hostis*] torsit in **Rav**
 cf. *Aen.* 12, 266 *dixit et aduersos telum contorsit in hostis*
- *12, 709 *inter se coiisse uiros et cernere ferro*] cernere **Py**, *Sen. epist.* 58, 3, «*uera et antiqua lectio*» iudice *Serv.*: decernere (*contra metrum*) **MP²RVøy**, *Serv. ad georg.* 2, 256 *et ad Aen.* 2, 508, *agnoscit Serv. hic* (*discernere bx*, *Prisc. GL, II, p. 32, 5*)
 cf. *Aen.* 12, 695 *pro uobis foedus luere et decernere ferro*; 11, 218; 12, 282
- 12, 757 *caelum tonat omne tumultu*] fragore **dijkx**, *Tib.*
 cf. *Aen.* 9, 541 *caelum tonat omne fragore*
- 12, 784 *rursus in aurigae faciem mutata Metisci*] conuersa **M^APiγ²**
 cf. *Aen.* 12, 623 *in faciem soror ut conuersa Metisci / aurigae*

Ib.

Bucoliche

- 1, 2 *siluestrem tenui Musam meditaris auena*] agrestem *Quint. inst.* 9, 4, 85
 cf. *ecl.* 6, 8 *agrestem tenui meditabor harundine Musam*

Georgiche

- 3, 109 *iamque elati sublime uidentur / aera per uacuum ferri*] tenerum *Macr. Sat.* 5, 13, 7
 cf. *Aen.* 9, 699 *uolat Itala cornus / aera per tenerum*
- 3, 118 *aequus uterque labor*] durus *Serv. auct.*
 cf. *georg.* 2, 412 *durus uterque labor*
- 3, 121 *et patriam Epirum referat fortisque Mycenae*] clarasque *agnoscunt schol. Bern.*
 cf. *Aen.* 1, 284 *cum domus Assaraci Pthiam clarasque Mycenae*
- 4, 205 *tantus amor florum*] laudum *Serv. ad georg.* 4, 5
 cf. *georg.* 3, 112 *tantus amor laudum*
- 4, 315 *quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem?*] o *Diom. GL, I, p. 437, 31, Dosith. GL, VII, p. 429, 21*
 cf. *Aen.* 9, 77 *quis deus, o Musae, tam saeua incendia Teucris / auertit?*
- 4, 352 *prospiciens summa flauum caput extulit unda*] placidum *Serv.*
 cf. *Aen.* 1, 127 *prospiciens summa placidum caput extulit unda*
- 4, 406 *tum uariae eludent species atque ora ferarum*] inludunt *Serv. auct.*, inludent **b** (ludent **Rz**)
 cf. *georg.* 1, 181 *tum uariae inludunt pestes* (inludunt **M^AP²ς**, *Serv.*: inludant **MPRøy**, *schol. Bern.*: ludunt **A**)

Eneide

- 1, 35 *spumas salis aere ruebant*] secabant *Serv. ad Aen.* 2, 209
 cf. *Aen.* 10, 214 *campos salis aere secabant*
- 1, 87 *insequitur clamorque uirum stridorque rudentum*] it caelo *Prisc. GL, II, p. 306, 15*
 cf. *Aen.* 11, 192 *it caelo clamorque uirum clangorque tubarum*
- 1, 482 *diua solo fixos oculos auersa tenebat*] illa *Tib.*
 cf. *Aen.* 6, 469 *illa solo fixos oculos auersa tenebat*
- 1, 724 *crateras magnos statuunt et uina coronant*] laeti *Non. p. 545, 26*
 cf. *Aen.* 7, 147 *crateras laeti statuunt et uina coronant*
- 2, 664 *hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis / eripis*] hostis **b**, *Tib. in lemm.*, *Prisc. GL, II, p. 592, 20*
 cf. *Aen.* 2, 358; 2, 527 *per tela, per hostis*
- 2, 757 *inruerant Danaei et tectum omne tenebant*] replebant **q**, replerant *Tib. in lemm.*
 cf. *Aen.* 2, 679 (7, 502) *tectum omne replebat*
- 3, 192-193 *nec iam amplius ullae / apparent terrae*] ulla / apparet tellus *Macr. Sat.* 5, 3, 3 (*ulla etiam Sat.* 5, 6, 1)
 cf. *Aen.* 5, 8-9 *nec iam amplius ulla / occurrit* (apparet **p**, *Tib.*) tellus
- 3, 257 *ambesas subigat malis absumere mensas*] consumere **b**, *Prisc. GL, II, p. 522, 23*
 cf. *Aen.* 7, 125 *accisis coget dapibus consumere mensas*
- 3, 393 *is locus urbis erit*] hic *Non. p. 341, 13*
 cf. *Aen.* 8, 46 *hic locus urbis erit*

- 4, 460 *hinc exaudiri uoces*] gemitus *Serv. ad Aen. 12, 638*
 cf. *Aen. 6, 557*; 7, 15 *hinc exaudiri gemitus*
- 4, 482 (= 6, 797) *axem umero torquet stellis ardentibus aptum*] fulgentibus *Serv. auct. ad Aen. 1, 108*
 cf. *Aen. 11, 202 inuertit caelum stellis fulgentibus aptum*
- 4, 594 *ferre citi flammis, date tela, impellite remos*] ferrum γ^2 , *Diom. GL, I, p. 448, 9, Prisc. GL, III, p. 113, 20*
 cf. *Aen. 9, 37 ferre citi ferrum, date tela, ascendite muros*
- 5, 8-9 *nec iam amplius ulla / occurrit tellus, maria undique et undique caelum*] apparet ... caelum *Tib. (apparet etiam p)*
 cf. *Aen. 3, 192-193 nec iam amplius ullae / apparent terrae, caelum undique et undique pontus*
- 5, 96 *caedit binas de more bidentis*] mactat *Serv. auct. ad Aen. 4, 200*
 cf. *Aen. 4, 57*; 8, 544 *macta(n)t lectas de more bidentis*
- 5, 133 *in puppibus auro / ductores longe effulgent ostroque decori*] auro *Prisc. GL, II, p. 480, 2*
 cf. *Aen. 12, 126 ductores auro uolitant ostroque superbi*
- 5, 140-141 *ferit aethera clamor / nauticus*] aurea ... sidera *Prisc. GL, II, p. 540, 25-26*
 cf. *Aen. 11, 832-833 ferit aurea clamor / sidera*; 2, 488
- 5, 381 *nec plura moratus*] locutus *Tib.*
 cf. *Aen. 7, 599*; 11, 461 *nec plura locutus*
- 5, 441 *nunc hos, nunc illos aditus omnemque pererrat / arte locum*] hos aditus iamque hos *Prisc. GL, II, p. 543, 27*
 cf. *Aen. 11, 766 hos aditus iamque hos aditus ommemque pererrat / undique circuitum*
- 5, 770 *quos bonus Aeneas dictis solatur amicis*] adfatur *Tib. in lemm.*
 cf. *Aen. 8, 126 tum regem Aeneas dictis adfatur amicis*; 10, 466; 10, 591
- 5, 780 *adloquitur talisque effundit pectore questus*] uoces *Serv.*
 cf. *Aen. 5, 482 ille super talis effundit pectore uoces*
- 6, 372 *talia fatus erat*] uix ea *Prisc. GL, III, p. 320, 1*
 cf. *Aen. 1, 586 al. uix ea fatus erat*
- 6, 405 *si te nulla mouet tantae pietatis imago*] tantarum gloria rerum *Macr. Sat. 6, 6, 13*
 cf. *Aen. 4, 272 si te nulla mouet tantarum gloria rerum*; 4, 232
- 6, 685 *alacris palmas utrasque tetendit*] cum uoce *Tib.*
 cf. *Aen. 2, 688 caelo palmas cum uoce tetendit*
- 7, 46 *rex arua Latinus et urbes / iam senior longa placidas in pace regebat*] populos *Serv. ad Aen. 4, 229 et 7, 162*
 cf. *Aen. 8, 325 sic placida populos in pace regebat*
- 7, 399 *sanguineam torquens aciem*] uoluens *schol. Stat. Theb. 4, 380*
 cf. *Aen. 4, 643 sanguineam uoluens aciem*
- 7, 722 *scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus*] tremit excita *Tib.*
 cf. *Aen. 12, 445 pulsuque pedum tremit excita tellus*
- 8, 171 *auxilio laetos dimittam opibusque iuuabo*] tutos *Serv. ad Aen. 8, 464*
 cf. *Aen. 1, 571 auxilio tutos dimittam opibusque iuuabo*
- 8, 313 *tum rex Euandrus Romanae conditor arcis*] pater *Serv. ad Aen. 6, 773, Isid. orig. 15, 1, 55*
 cf. *Aen. 8, 558 tum pater Euandrus*
- 8, 453 *uersantque tenaci forcipe massam*] uersatque ... ferrum *Char. gramm. p. 121, 11 Barwick*
 cf. *georg. 4, 175 uersantque tenaci forcipe ferrum*; *Aen. 12, 404 prensatque tenaci forcipe ferrum*
- 8, 680 *stans celsa in puppi*] prima *Prisc. GL, II, p. 336, 10*
 cf. *Aen. 3, 527 stans prima in puppi*
- 9, 191 *percipe porro / quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat*] constet *Tib.*
 cf. *Aen. 5, 748 edocet et quae nunc animo sententia constet*⁷
- 9, 371 *iamque propinquabant castris muroque subibant*] portis **br**, *Prisc. GL, III, p. 303, 20*
 cf. *Aen. 11, 621 iamque propinquabant portis*; 2, 730
- 9, 399 *quid faciat? qua ui iuuenem, quibus audeat armis / eripere?*] heu quid agat *Serv. auct. ad Aen. 4, 283*
 cf. *Aen. 4, 283*; 12, 486 *heu, quid agat?*
- 9, 640 *atque his uictorem adfatur Iulum*] ardentem *Tib.*
 cf. *Aen. 9, 652 atque his ardentem dictis adfatur Iulum*

⁷ Cf. per contro *Aen. 1, 582 «nate dea, quae nunc animo sententia surgit?».*

- 9, 657 *sic orsus Apollo / mortalis medio aspectus sermone reliquit*] uisus γ^2 , *Diom. GL, I, p. 377, 10*
 cf. *Aen. 4, 277 tali Cyllenius ore locutus / mortalis uisus medio sermone reliquit*
- 9, 796 *nec tendere contra / ille quidem hoc cupiens potis est per tela uirosque*] per ignes *Arus. GL, VII, p. 501, 25*
 cf. *Aen. 2, 664 per tela, per ignis*
- 10, 276 *haud tamen audaci Turno fiducia cessit*] at non *Serv. ad u. 270*
 cf. *Aen. 9, 126 at non audaci Turno fiducia cessit*
- 10, 437 *magni regnator Olympi] summi Arus. GL, VII, p. 459, 19*
 cf. *Aen. 7, 558 summi regnator Olympi*
- 10, 524 *per patrios manis et spes surgentis Iuli*] per γ^2 , *Don. ad Ter. Ad. 181, Explan. in Don. GL, IV, p. 535, 19, Macr. Sat. 5, 10, 5*
 cf. *Aen. 6, 364 per genitorem oro, per spes surgentis Iuli*
- 10, 536 *atque reflexa / ceruice orantis capulo tenus applicat ensem*] abdidit *Macr. Sat. 5, 10, 5, Tib.*
 cf. *Aen. 2, 553 lateri capulo tenus abdidit ensem*
- 11, 384 *quando tot stragis acruos / Teucrorum tua dextra dedit*] caedis *Quint. inst. 9, 2, 49*
 cf. *Aen. 10, 245 ingentis Rutulae spectabit caedis acruos*; 11, 207
- 11, 587 *uerum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis*] iniquis γ^2 , *Tib.*
 cf. *Aen. 10, 380 fatis adductus iniquis*; 2, 257; 3, 17
- 11, 598 *Etruscique duces equitumque exercitus omnis*] Tyrrhenique *Tib. in interpr.*
 cf. *Aen. 11, 171 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis*; 11, 835 (11, 93)
- 11, 911 *aduentumque pedum flatusque audiuit equorum*] aduentusque uirum *Tib. (aduentusque etiam Mjr)*
 cf. *Aen. 11, 607 aduentusque uirum fremitusque ardescit equorum*
- 12, 113 *postera uix summos spargebat lumine montis / orta dies*] summo ... terras **b**, *Diom. GL, I, p. 449, 28*
 (summo etiam **M ζ** , *Serv. auct.*)
 cf. *Aen. 4, 584; 9, 459 et iam prima nouo spargebat lumine terras / ... Aurora*
- 12, 150 *Parcarumque dies et uis inimica propinquat*] lux *Macr. Sat. 5, 13, 39*
 cf. *Aen. 9, 355 «absistamus» ait, «nam lux inimica propinquat»*
- 12, 166 *hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo*] tum *Char. gramm. p. 368, 29 Barwick, Diom. GL, I, p. 443, 26*
 cf. *Aen. 5, 348 al. tum pater Aeneas*
- 12, 195 *sic prior Aeneas*] pater *Tib.*
 cf. *Aen. 3, 716 sic pater Aeneas*
- 12, 250 *cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis*] armiger *Tib.*
 cf. *Aen. 5, 255 sublimem pedibus rapuit Iouis armiger uncis*; 9, 564 *sustulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis*
- 12, 568 *ni frenum accipere et uicti parere fatentur*] dicto **iy**, *Char. gramm. p. 125, 15 Barwick*
 cf. *Aen. 7, 433 ni dare coniugium et dicto parere fatetur*
- 12, 949 *immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit*] poenas inimico *Tib., Prisc. GL, III, p. 307, 15*
 cf. *Aen. 11, 720 concreditur poenasque inimico ex sanguine sumit*

Ic.

- Aen. 1, 100 tot Simois correpta sub undis / scuta uirum galeasque et fortia corpora uoluit*] undas **p**, *agnoscit Serv.*
- Aen. 8, 538 quam multa sub undas / scuta uirum galeasque et fortia corpora uolues*] unda **Rbj**
- Aen. 1, 414 aut ueniendi poscere causas*] discere **bgtw**
- Aen. 6, 488 et ueniendi discere causas*] poscere **R**
- Aen. 3, 439 Iunoni cane uota libens dominamque potentem / supplicibus supera donis*] uotis **M** *ut uid. (corr. M¹ in ras.), Tib. ad Aen. 12, 177*
- Aen. 8, 61 Iunoni fer rite preces iramque minasque / supplicibus supera uotis*] donis **dijwz**
- Aen. 4, 57 mactant lectas de more bidentis*] mactat *Arus. GL, VII, p. 493, 25, Macr. Sat. 3, 5, 2 et 3, 10, 12, Serv. auct. ad Aen. 2, 202*
- Aen. 8, 544 mactat lectas de more bidentis*] mactant **M**

*Aen. 4, 169 *ille dies primus leti primusque malorum / causa fuit*] malorum **M²** (maiorum **M**) **P¹RVωγ**, *Lact. mort. pers. 12, 1, Serv. auct. ad georg. 2, 168, Tib., Prisc. GL, II, p. 365, 19: laborum Ppbz, brev. expos. et schol. Bern. ad georg. 2, 168*

*Aen. 7, 481 *quae prima laborum / causa fuit*] laborum **MRω** (laborem γ, def. **P**), *Tib.: malorum M²ζγ², Prob. GL, IV, p. 260, 10 (uariant codd. Serv.)*

Aen. 4, 523 *saeva quierant / aequora*] quierunt **afg**

Aen. 7, 6 *postquam alta quierunt / aequora*] quierant *Hebrus ap. Serv.*

Aen. 5, 238 *proiciam in fluctus et uina liquentia fundam*] ac **Pζγ**

Aen. 5, 776 *proicit in fluctus ac uina liquentia fundit*] et **dhjktvwxyz**

Aen. 6, 67 *da ... Latio considerare Teucros*] consistere **R**

Aen. 8, 10 *et Latio considerare Teucros*] considerare **P¹** (in ras.) γ

*Aen. 6, 186 *et sic forte precatur*] uoce **R**

*Aen. 9, 403 *et sic uoce precatur*] forte **M^A** (in mg.), *Tib.*⁸

*Aen. 9, 110 *hic primum noua lux oculis offulsit*] offulsit **MRζ**, *Tib.: effulsit Pωγ, Serv. auct. ut uid.*

*Aen. 9, 731 *continuo noua lux oculis effulsit*] effulsit **MPωγ**, *Serv. auct. ad Aen. 9, 110: offulsit Ra, Tib.*

*Aen. 9, 189-190 *somno uinoque soluti / procubuere*] soluti **MPRωγ**, *Tib.: sepulti adhstwz | conticuere Tib.*

*Aen. 9, 236-237 *Rutuli somno uinoque sepulti / conticuere*] sepulti **aefvx**, *Serv. ad Aen. 3, 41, Serv. auct., Tib. in interpr.: soluti MPωγ (solutis R), Tib. in lemm.*⁹ | procubuere **Pζγ**

Aen. 10, 595 *frater tendebat inertis / infelix palmas*] inermis **P** *ut uid. (corr. P¹ in ras.) γ²*

*Aen. 11, 672 *dum subit ac dextram labenti tendit inermem*] inermem **MRar**, *Tib.: inertem ωγ (def. P); utrumque agnoscit Serv. auct. ut uid.*

Aen. 12, 311 *at pius Aeneas dextram tendebat inermem*] inertem **M** (corr. **M^A**)¹⁰

Aen. 11, 652 *aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae*] umeris **Rae**, *Tib. | erat Tib.*

Aen. 11, 774 *aureus ex umeris erat arcus et aurea uati / cassida*] umero γ (def. **P**) | sonat **cdfghijxyz**

IIa.

Bucoliche

1, 38 *ipsae te, Tityre, pinus, / ipsi te fontes, ipsa haec arbusta uocabant*] nobis **P** (corr. **P²**)

cf. *ecl. 1, 18 sed tamen iste deus qui sit, da, Tityre, nobis*

2, 41 *capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo*] ambo **Rω** (praeter **beikrxy**)

cf. *georg. 4, 342 ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae*

*8, 43 *nudis in cotibus illum / aut Tmaros aut Rhodope aut extremi Garamantes / ... edunt*] nudis **Paby**: duris **MP²Vωγ²**, *schol. Bern.*

cf. *Aen. 4, 366 sed duris genuit te cautibus horrens / Caucasus; georg. 4, 203*

8, 109 *parcite, ab urbe uenit, iam parcite carmina, Daphnis*] carmina parcite **Mζ**

cf. *ecl. 8, 68 al. ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin*

9, 27-28 *Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis, / Mantua uae miserae nimium uicina Cremonae*] cupiant superent Mantua / nobis Mantua (contra metrum) **M** (corr. **M^A**)

cf. *ecl. 6, 7 namque super tibi erunt qui dicere laudes, / Vare, tuas cupiant*

10, 32 *tristis at ille «tamen cantabitis, Arcades,» inquit / «montibus haec uestris; soli cantare periti / Arcades»*] nostris **Pb**

cf. *ecl. 5, 8 montibus in nostris solus tibi certat Amyntas*

⁸ Cf. anche *Aen. 11, 784 concitat et superos Arruns sic uoce precatur.*

⁹ Cf. anche *Aen. 2, 265 inuadunt urbem somno uinoque sepultam.*

¹⁰ Cf. anche *Aen. 11, 414 oremus pacem et dextras tendamus inertis; 1, 487 tendentemque manus Priamum conspexit inermis; 12, 734 dextramque aspexit inermem.*

Georgiche

- 1, 7 *Liber et alma Ceres, uestro si munere tellus / Chaoniam pingui glandem mutauit arista*] uestro si numine
M^A: uestroque in munere *ps. Prob.*
 cf. *Aen.* 2, 703 *uestrum hoc augurium uestroque in numine Troia est*
- 1, 66 *puluerulenta coquat maturis solibus aestas*] frugibus **R**
 cf. *ecl.* 3, 80 *maturis frugibus imbres*
- 1, 106 *deinde satis fluuium inducit riuosque sequentis*] fluentes **R**
 cf. *ecl.* 8, 101 *fer cineres, Amarylli, foras riuoque fluenti / transque caput iace*
- 1, 357 *et aridus altis / montibus audiri fragor*] arduus **R**
 cf. *Aen.* 7, 624 *pars arduus altis / puluerulentus equis furit*
- 2, 256 *promptum est oculis praediscere nigram / et quis cui color*] quis cui **abf**: quis cuique (*contra metrum*)
Mcr, «male quidam» *ap. Serv.* (quis cuique **R**, quisquis **Pω**, *Serv.*)
 cf. *georg.* 3, 102 *et quis cuique dolor uicto*
- 2, 260 *excoquere et magnos scrobibus concidere montis*] circumdare **PR**
 cf. *georg.* 1, 140 *inuentum et magnos canibus circumdare saltus*
- 2, 512 *atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem*] quaerunt patriam **P**, *Porph. ad Hor. carm.* 2, 16, 18
 cf. *Aen.* 1, 380 *Italiam quaero patriam*
- 3, 19 *cuncta mihi Alpheum linquens lucosque Molorchi / cursibus et crudo decernet Graecia caestu*] pubes **P**
 cf. *georg.* 1, 343 *cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret*
- 3, 88 *solido grauiter sonat ungula cornu*] quatit **R**
 cf. *Aen.* 8, 596 *quadripedante putrem sonitu quatit ungula campum*; 11, 875
- 3, 125 *quem legere ducem et pecori dixere maritum*] pecoris ... magistrum **P**
 cf. *ecl.* 3, 101 *idem amor exitium pecori pecorisque magistro*; *georg.* 2, 529
- 3, 145 *speluncaequae tegant et saxea procubet umbra*] protegit **M**, protegat **M¹** (*corr. M^A*)
 cf. *georg.* 2, 489 *sistat et ingenti ramorum protegat umbra*
- 3, 235 *post ubi collectum robur uiresque relectae*] ast **M**
 cf. *Aen.* 3, 410 *ast ubi digressum Siculae te admouerit orae*
- 3, 309 *quam magis exhausto spumauerit ubere mulctra, / laeta magis pressis manabunt flumina mammis*] quo **Rr**, *agnoscunt schol. Bern.*
 cf. *georg.* 4, 248 *quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes / incumbent generis lapsi sarcire ruinas*¹¹
- 3, 441 *ubi frigidus imber / altius ad uiuum persedit*] cum **R**, *Colum.* 7, 5, 5
 cf. *georg.* 3, 303 *cum frigidus olim / iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno*¹²
- 4, 63 *trita melisphylla et cerinthae ignobile gramen*] carmen **P**
 cf. *ecl.* 9, 38 *neque est ignobile carmen*
- 4, 125 *namque sub Oebaliae memini me turribus arcis*] arcis **Pγ**, *Arus. GL, VII, p. 491, 10, ps. Prob., Serv. auct.:* altis **M²** (autis **M**) **ωγ²**, *Agroec. GL, VII, p. 118, 3, Serv. ad Aen.* 2, 12
 cf. *Aen.* 9, 470 *turribus altis / stant maesti*; 10, 121
- 4, 217 *et saepe attollunt umeris et corpora bello / obiectant*] pectora **P**
 cf. *Aen.* 8, 29 *tristi turbatus pectora bello*
- 4, 242 *nam saepe fauos ignotus adedit / stelio*] adhaesit **R**
 cf. *georg.* 3, 443 *uel cum tonsis inlotus adhaesit / sudor*
- 4, 311 *miscentur tenuemque magis magis aera carpunt*] captant **Rc²** (-tunt **c**)
 cf. *Aen.* 3, 514 *explorat uentos atque auribus aera captat*
- 4, 319 *tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis*] placidum (*ex placitum*) **M**
 cf. *Aen.* 1, 127 *prospiciens summa placidum caput extulit unda*
- *4, 331 *ure sata et duram in uitis molire bipennem*] duram(m) **M**: ualidam **M^APRωγ**, *Arus. GL, VII, p. 493, 12*
 cf. *Aen.* 11, 651 *nunc ualidam dextra rapit indefessa bipennem*
- 4, 378 *pars epulis onerant mensas et plena reponunt / pocula*] aras **P**
 cf. *Aen.* 5, 101 *dona ferunt, onerant aras mactantque iuuenos*
- 4, 482 *caeruleosque implexae crinibus angues / Eumenides*] caeruleisque **Mr** (*corr. M²*)
 cf. *Aen.* 7, 346 *huic dea caeruleis unum de crinibus anguem / conicit*

¹¹ Cf. per contro *Aen.* 7, 788 *quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.*

¹² Cf. per contro *Aen.* 6, 311 *quam multae glomerantur aues, ubi frigidus annus / trans pontum fugat.*

4, 531 *nate, licet tristis animo deponere curas*] componere **M** (corr. **M^A**)
cf. *Aen.* 4, 341 *et sponte mea componere curas*

Eneide

- 1, 156 *flectit equos curruque uolans dat lora secundo*] fluctuque **R** α **y** (def. **P**)
cf. *Aen.* 10, 687 *labitur alta secans fluctuque aestuque secundo*
- 1, 469 *nec procul hinc Rhesi niueis tentoria uelis / agnoscit lacrimans*] haut **P²j**, haud **rvy** (et **FPa**)
cf. *Aen.* 8, 478; 8, 603 *haud procul hinc*¹³
- 1, 512 *ater quos aequore turbo / dispulerat penitusque alias auexerat oras*] auerterat **FPay**
cf. *Aen.* 4, 106 *quo regnum Italiae Libycas auerteret oras*
- 1, 572 *uultis et his mecum pariter considerare regnis*] terris **R**
cf. *Aen.* 4, 349 *Ausonia Teucros considerare terra*; 1, 541; 1, 629
- 1, 619 *atque equidem Teucrum memini Sidona uenire*] memini Teucrum **R** (ord. rest. **R²**), *Macr. Sat.* 5, 14, 15
cf. *Aen.* 7, 205 *atque equidem memini (fama est obscurior annis)*
- 1, 627 *quare agite o tectis, iuuenes, succedite nostris*] iuuenes tectis **R** (ord. rest. **R²**), *Arus. GL, VII, p.* 507, 13
cf. *Aen.* 8, 273 *quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum*
- 1, 629 *hac demum uoluit consistere terra*] considerare **Py**
cf. *Aen.* 4, 349 *Ausonia Teucros considerare terra*¹⁴
- 1, 703 *quingenta intus famulae, quibus ordine longam / cura penum struere*] longam *Char. gramm. p.* 94, 24 *Barwick: longo BMRωγ, Non. p.* 247, 37, *Serv., Tib.:* «*utrumque legi solitum*» *testatur Gell. 4, 1, 15*
cf. *Aen.* 1, 395 *nunc terras ordine longo / aut capere aut captas iam despectare uidentur*
- *2, 56 *Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres*] staret **M**, *Dosith. GL, VII, p.* 428, 21: *stares PRΠ₅ωγ, Gramm., Tib.:* *utrumque agnoscit Serv. | maneres MPRωγ, ps. Asper GL, V, p.* 548, 29: *maneret Π₅ς, Dosith., Tib.:* *utrumque agnoscit Serv. ut uid.*
cf. *Aen.* 11, 173 *tu quoque nunc stares immanis truncus in armis*; 4, 312 *si non arua aliena domosque / ignotas peteres et Troia antiqua maneret*; 4, 343 *Priami tecta alta manerent*
- 2, 408 *et sese medium iniecit periturus in agmen*] moriturus **ω** (praeter **cfhijkxy**), *Serv.*
cf. *Aen.* 9, 400 *an sese medios moriturus in enses / inferat*; 2, 511; 9, 554
- *2, 448 *auratasque trabes, ueterum decora illa parentum, / deuoluunt*] illa **FPary**, *Tib.:* *alta F^cMωγ², Prisc. GL, II, p.* 355, 3
cf. *Aen.* 1, 429 *scaenis decora alta futuris*
- 2, 508 *conuulsaque uidit / limina tectorum et medium in penetralibus hostem*] mediis in **P²ςγ**, *agnoscit Serv. (contra metrum): mediis (om. in) d*
cf. *Aen.* 2, 665 *eripis, ut mediis hostem in penetralibus utque / Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam / ... cernam*
- 2, 758 *ilicet ignis edax summa ad fastigia uento / uoluitur*] tecti **M** (corr. **M^A**)
cf. *Aen.* 2, 302 *summi fastigia tecti*; 8, 366
- 2, 783 *illic res laetae regnumque et regia coniunx / parta tibi*] Italiae **MP²**
cf. *Aen.* 8, 626 *illic res Italas Romanorumque triumphos*
- 3, 131 *et tandem antiquis Curetum adlabimur oris*] adlabitur **M** (corr. **M¹**)
cf. *Aen.* 6, 2 *et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris*
- 3, 151 *uisi ante oculos adstare iacentis / in somnis, multo manifesti lumine*] manifesto **Py**
cf. *Aen.* 4, 358 *ipse deum manifesto in lumine uidi*
- 3, 480 «*uade*» ait «*o felix nati pietate*»] age **M** (corr. **M¹**)
cf. *Aen.* 3, 462 «*uade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam*»; 4, 223; 5, 548
- 4, 24 *sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat*] dimittere **F** (corr. **F¹**)
cf. *Aen.* 5, 29 *quoue magis fessas optem dimittere nauis*
- 4, 140 *nec non et Phrygii comites*] Tyrii **R**
cf. *Aen.* 1, 707 *nec non et Tyrii*; 4, 162 *et Tyrii comites*
- 4, 191 *uenisse Aenean Troiano sanguine cretum*] a sanguine **Rω** (praeter **abcfir**) γ^2 , *Tib.*
cf. *Aen.* 1, 19 *progeniem sed enim Troiano a sanguine duci / audierat*¹⁵

¹³ Cf. per contro *Aen.* 6, 440; 8, 635 *nec procul hinc*

¹⁴ Cf. per contro *Aen.* 1, 541 *bella cient primaque uetant consistere terra*.

- 4, 269 *regnator, caelum et terras qui numine torquet*] ac **Pζγ**
cf. *Aen.* 6, 724 *principio caelum ac terras camposque liquentis*
- 4, 290 *arma parent et quae rebus sit causa nouandis / dissimulent*] sit rebus **ω** (*praeter cgqr*)
cf. *georg.* 2, 178 *et quae sit rebus natura ferendis*; *Aen.* 2, 350 *quae sit rebus fortuna uidetis*
- 4, 565 *non fugis hinc praeceps*] in **F** (*corr. F²*)
cf. *Aen.* 6, 578 *bis patet in praeceps*; *georg.* 1, 203
- 5, 208 *ferratasque trudes et acuta cuspide contos*] sudes **M**
cf. *georg.* 2, 25 *quadrifidasque sudes et acuto robore uallos*
- 5, 280 *tali remigio nauis se tarda mouebat*] ferebat **Pγ**
cf. *Aen.* 1, 503 *talis erat Dido, talem se laeta ferebat*
- 5, 285 *geminique sub ubere nati*] ubere **Vpω**, *Tib. in lemm.*: ubera **MP¹** (*in ras.*) **Rγ**, *Tib. in interpr., Prisc. GL, III, p. 286, 2*
cf. *Aen.* 3, 392; 8, 45 *albi circum ubera nati*
- 5, 380 *ergo alacris cunctosque putans excedere palma*] pugna **ω** (*praeter r*): pugnae **cehjy**
cf. *Aen.* 9, 789 *Turnus paulatim excedere pugnae* (pugnae **PRζ**: pugna **Mωγ**, *Tib.*)
- 5, 413 *sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro*] fractoque **cehivxy**
cf. *Aen.* 5, 480 *effractoque inlisit in ossa cerebro*
- 5, 457 *nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra*] deinde **M**
cf. *Aen.* 10, 261 *clipeum cum deinde sinistra / extulit ardentem*
- 5, 719 *talibus incensus dictis senioris amici*] accensus **R**
cf. *Aen.* 9, 788 *talibus accensi firmantur*
- 5, 722 *uisa dehinc caelo facies delapsa parentis*] facies caelo **Rpζγ**
cf. *Aen.* 7, 620 *tum regina deum caelo delapsa morantis / impulit ipsa manu portas*
- 5, 768 *quibus aspera quondam / uisa maris facies et non tolerabile nomen*] nomen **Mb**, *Non. p. 307, 36* (numen **M^APωγ**, *Serv. ad Aen.* 6, 560, *Tib.*): caelum **R**
cf. *Aen.* 4, 53 *dum non tractabile caelum*
- 5, 829 *iubet ocios omnis / attolli malos, intendi bracchia uelis*] remis **MR**
cf. *Aen.* 5, 136 *considunt transtris, intentaque bracchia remis*
- 5, 860 *socios nequiquam saepe uocantem*] uoce **M**
cf. *Aen.* 12, 638 *me uoce uocantem*
- 6, 225 *congesta cremantur / turea dona, dapes*] ferunt **P¹** (*in ras.*; feruent **P²**), dape ferunt **γ**
cf. *Aen.* 5, 101; 8, 284 *dona ferunt*
- 6, 349 *namque gubernaculum multa ui forte reuulsum*] uix arte **P**
cf. *Aen.* 5, 270 *cum saeue e scopulo multa uix arte reuulsus*
- 6, 509 *ad quae Priamides*] atque hic **M²ay**: atque haec **ωγ²** (atque **br**, *Tib.*)
cf. *Aen.* 6, 494 *atque hic Priamiden ... / Deiphobum uidit*; 6, 860 *atque hic Aeneas*; 6, 185 *atque haec ipse suo tristi cum corde uolutat*
- *6, 559 *constitit Aeneas strepitumque exterritus hausit*] strepitumque ... hausit **F²P¹** (trepitumque **P**) **ωγ**, *Serv., Tib.*: strepituque ... haesit **MP²** (-tumque ... haesit **FR**)
cf. *Aen.* 3, 597 *paulum aspectu conterritus haesit*; 11, 699 *subitoque aspectu territus haesit*
- 6, 561 *quis tantus plangor ad auras*] clangor **P¹** (*in ras.*) **γ**, *Serv. ad u. 554* | auris **P**
cf. *Aen.* 9, 395 *cum clamor ad auris / peruenit*
- 6, 591 *aere et cornipedum pulsu simularet equorum*] cursu **F^cM^ARωγ¹** (curru **d**, cursus **ghz**), *Tib.*
cf. *Aen.* 12, 484 *alipedumque fugam cursu temptauit equorum*
- 6, 607 *exurgitque facem attollens atque inonat ore*] increpat **Pγ**
cf. *Aen.* 6, 387; 9, 127 (10, 278) *atque increpat ultro*
- 6, 704 *seclusum nemus et uirgulta sonantia siluae*] siluis **FM^Aζγ²**
cf. *Aen.* 3, 442 *et Auerna sonantia siluis*
- *6, 806 *et dubitamus adhuc uirtute extendere uires?*] uirtute ... uires **PRΠ₁₀ωγ** (uirtutem ... uires **hy**, *Diom. GL, I, p. 417, 14, Tib. in lemm.*): uirtutem ... factis **Mζγ²**, *Dosith. GL, VII, p. 422, 17, Serv. hic et ad Aen. 6, 889* (uirtutem ... fatis *Tib. in interpr.*)
cf. *Aen.* 10, 468 *sed famam extendere factis, / hoc uirtutis opus*
- 6, 848 *credo equidem*] cedo **Pγ²** (caedo **d**), *Aug. civ. 5, 12*

¹⁵ Cf. per contro *Aen.* 2, 74; 3, 608 *quo sanguine cretus*.

- cf. *Aen.* 2, 704 *cedo equidem*¹⁶
- 6, 889 *incenditque animum famae uenientis amore*] *melioris* **M**
cf. *Aen.* 4, 221 *oblitos famae melioris amantis*
- 7, 5 *at pius exsequiis Aeneas rite solutis*] *Aeneas exsequiis (contra metrum)* **MR** (*ord. rest. M²R²*)¹⁷
cf. *Aen.* 1, 305 *al. at pius Aeneas*
- 7, 7 *tendit iter uelis portumque relinquit*] *portusque* **Pγ**
cf. *Aen.* 3, 10 *litora cum patriae lacrimans portusque relinquo*
- 7, 125 *accisis coget dapibus consumere mensas*] *ambesis* **R**
cf. *Aen.* 3, 257 *ambesas subigat malis absumere mensas*
- 7, 436 *classis inuectas Thybridis undam*] *alueo* **Rγ²** (*albeo M² in mg.*)
cf. *Aen.* 7, 303 *optato conduntur Thybridis alueo*
- 7, 448 *tum flammea torquens / lumina*] *fumea* **R**
cf. *Aen.* 6, 593 *non ille faces nec fumea taedis / lumina*
- 7, 451 *uerberaque insonuit rabidoque haec addidit ore*] *edidit* **γ** (*def. P*)
cf. *Aen.* 7, 194 *atque haec ingressis placido prior edidit ore*
- 7, 475 *dum Turnus Rutulos animis audacibus implet*] *animis Rutulos* **cdhksvwyz**
cf. *Aen.* 9, 123 *obstipuerere animis Rutuli*
- *7, 543 *caelo conuersa per auras*] *caelo conuersa* *Schaper*: *caeli conuersa* **M**: *caeli conuexa* **M^AR^oγ**, *Serv. hic et alibi, Tib.* (*caeli conuecta Firmiani commentarius ap. Serv. auct.*)
cf. *Aen.* 4, 451 *taedet caeli conuexa tueri*; 11, 595 *caeli delapsa per auras*; 7, 768
- 7, 628 *signaque ferre iuuat sonitusque audire tubarum*] *iubet* **M**
cf. *Aen.* 8, 498 *signaque ferre iubent*
- 7, 671 *fratris Tiburti dictam cognomine gentem*] *de nomine* **Pγ²**
cf. *Aen.* 1, 533; 3, 166 *Italiam dixisse ducis de nomine gentem*
- 7, 713 *qui Tetricae horrentis rupes montemque Seuerum / Casperiamque colunt*] *amnemque* **Pγ**
cf. *Aen.* 6, 374 *tu Stygias inhumatus aquas amnemque seuerum / Eumenidum aspicies*; *georg.* 3, 37
- 7, 722 *scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus*] *cursuque* **M**
cf. *Aen.* 7, 807 *dura pati cursuque pedum praeuertere uentos*
- 7, 727 *Aurunci misere patres*] *senes* **M^A**
cf. *Aen.* 7, 206 *Auruncos ita ferre senes*
- 7, 763 *eductum Egeriae lucis umentia circum / litora*] *umentia* **MRς**: (*hymetia* **P^oγ** (*himentia ax*), *Tib.*
cf. *Aen.* 9, 584 *eductum Martis luco Symaethia circum / flumina*
- 8, 50 *nunc qua ratione quod instat / expedias uictor, paucis (aduerte) docebo*] *expediam* **M²P¹** (*in ras.*) **ςγ**
cf. *Aen.* 6, 759 *expediam dictis et te tua fata docebo*; 11, 315 *expediam et paucis (animos adhibete) docebo*
- 8, 70 *cauis undam de flumine palmis / sustinet ac talis effundit ad aethera uoces*] *sustulit* **ω** (*praeter ar*) **γ²**, *Serv., Tib. in interpr.*
cf. *Aen.* 9, 17 *duplicisque ad sidera palmas / sustulit ac tali fugientem est uoce secutus*
- 8, 341 *Aeneadas magnos et nobile Pallanteum*] *nomine* **Rjγ**, *Tib.*
cf. *Aen.* 8, 54 *Pallantis proauis de nomine Pallanteum*
- 8, 357 *hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem*] *urbem* **M^ARς**
cf. *Aen.* 1, 5 *dum conderet urbem*¹⁸
- 8, 390 *intrauit calor et labefacta per ossa cucurrit*] *calefacta* **Rς**
cf. *Aen.* 12, 66 *subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit*
- 8, 391 *non secus atque olim tonitru cum rupta corusco / ignea rima micans*] *haut* **M**
cf. *Aen.* 11, 456 *haud secus atque alto in luco cum forte cateruae / consedere auium*
- 8, 492 *ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros*] *caedes* **M^AP^o** (*praeter dfgtwz*) **γ**
cf. *Aen.* 8, 709 *illam inter caedes pallentem morte futura*; 11, 729
- 8, 527 *iterum atque iterum fragor increpat ingens*] *intonat* **acehikovy** (*insonat fgx*), *Serv.*
cf. *Aen.* 9, 709 *clipeum super intonat ingens*

¹⁶ Cf. per contro *Aen.* 4, 12 *credo equidem*.

¹⁷ Per questo verso è da registrare la recente proposta congetturale di K. Gervais, *Positioning Aeneas: A Proposed Emendation to Aeneid 7.5*, «Classical Journal», CXV, 2019, pp. 146-173, che a partire dal testo di **MR** emenda in *at pius Aeneas sacris iam rite solutis*; la congettura è accettata anche da Conte nella sua seconda edizione dell'*Eneide* del 2019.

¹⁸ Cf. per contro *ecl.* 2, 61 *Pallas quas condidit arces / ipsa colat*.

- 8, 543 *et primum Herculeis sopitas ignibus aras / excitat] suscitatur* **R ζ**
 cf. *Aen.* 5, 743; 8, 410 *sopitos suscitatur ignes*
- 8, 581 *mea sola et sera uoluptas] sera et sola* **Pbry**, *Serv. ad Aen.* 9, 482
 cf. *Aen.* 3, 660 *ea sola uoluptas*
- 8, 583 *haec genitor digressu dicta supremo / fundebat] maesta* **M** (corr. **M^A**)
 cf. *Aen.* 3, 482 *nec minus Andromache digressu maesta supremo*
- 9, 25 *iamque omnis campis exercitus ibat apertis] adeo supscr.* **M^A**
 cf. *Aen.* 8, 585 *iamque adeo exierat portis equitatus apertis*
- 9, 52 «en» *ait et iaculum attorquens emittit in auras] intorquens* **M**
 cf. *Aen.* 10, 323 *intorquens iaculum clamanti sistit in ore*
- 9, 70 *aggeribus saeptam circum et fluuiis undis] clausam* **R**
 cf. *Aen.* 1, 311 (3, 230) *arboribus clausam circum atque horrentibus umbris*
- 9, 123 *obstipere animis Rutuli] animi Rutulis* **MP ζ γ** , *Asper gramm. Verg. p.* 535, 14, *Serv. auct., Tib.*
 cf. *Aen.* 2, 120; 5, 404 *obstipere animi*¹⁹
- 9, 162 *ast illos centeni quemque sequuntur] secuti* **R**, *Tib.*
 cf. *Aen.* 5, 561 *pueri bis seni quemque secuti*
- 9, 207 *Nisus ad haec] ait* **P²** *ut uid.*
 cf. *Aen.* 9, 184 *Nisus ait*
- 9, 244 *uidimus obscuris primam sub uallibus urbem] moenibus* **P² γ γ**
 cf. *Aen.* 12, 116 *magnae sub moenibus urbis*
- 9, 329 *tris iuxta famulos temere inter tela iacentis / armigerumque Remi premit] lora* **Rj**, *Serv. auct. ad Aen.*
 9, 375
 cf. *Aen.* 12, 469 *aurigam Turni media inter lora Metiscum / excutit*
- 9, 363 *post mortem bello Rutuli pugnaque potiti] praedaque* **Rj**
 cf. *Aen.* 9, 450 *uictores praeda Rutuli spoliisque potiti*
- 9, 455 *tepidaque (-umque M^APRay) recentem / caede locum] recenti* **P² γ** , «multi» *ap. Serv.*
 cf. *Aen.* 8, 195 *semperque recenti / caede tepebat humus*; 2, 718
- 9, 506 *et fossas implere parant ac uellere uallum] pellere uallo* **M²**, *pellere uallum* **R**
 cf. *Aen.* 9, 519 *sed pellere uallo / missilibus certant*
- 9, 601 *quis deus Italiam, quae uos dementia adegit?] cepit* **P** *ut uid.* (corr. **P¹** *in ras.*)
 cf. *ecl.* 2, 69; 6, 47 *quae te dementia cepit?*; *Aen.* 5, 465
- 9, 790 *et fluuium petere ac partem quae cingitur unda] amni* **abdktwz**
 cf. *Aen.* 9, 469 *nam dextera cingitur amni*
- 9, 816 *ille suo cum gurgite flauo / accepit uenientem] uasto* **P ζ γ**
 cf. *Aen.* 1, 118 *al. gurgite uasto*
- 10, 18 *o pater, o hominum rerumque aeterna potestas] diuumque* **o** (*praeter abry*), *Serv., Tib. in interpr.*
 cf. *Aen.* 10, 175 *tertius ille hominum diuumque interpres Asilas*²⁰
- 10, 48 *Aeneas sane ignotis iactetur in undis] oris* **P¹ γ**
 cf. *georg.* 3, 225 *uictus abit longeque ignotis exulat oris*; *Aen.* 1, 331 *quibus orbis in oris / iactemur*
- *10, 51 *est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera / Idaliaeque domus] alta Cythera* **P²R ζ γ** (*contra metrum*)
 cf. *Aen.* 10, 86 *est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera*; 1, 680
- 10, 223 *quot prius aeratae steterant ad litora prorae] puppis* **M** (corr. **M^A**)
 cf. *Aen.* 10, 268 *uersas ad litora puppes*
- *10, 245 *crastina lux ... / ingentis Rutulae spectabit caedis aceruos] spectabit* **R ω γ ²**, *Tib. in interpr.:*
spectabis MPV ζ γ , *Don. ad Ter. Hec. 286 ut uid., Longus ap. Serv. auct., Tib. in lemm.; utrumque agnoscunt Serv. et Serv. auct.*
 cf. *georg.* 1, 158 *heu magnum alterius frustra spectabis aceruum*
- 10, 352 *accurrit Halaesus] occurrit* **o** (*praeter ac*), *Tib.*
 cf. *Aen.* 5, 36 *occurrit Acestes*²¹
- 10, 531 *argenti atque auri memoras quae multa talenta] magna* **aeuv**, *Macr. Sat.* 5, 10, 5
 cf. *Aen.* 9, 265 *auri duo magna talenta*

¹⁹ Cf. per contro *Aen.* 8, 530 *obstipere animis alii*.

²⁰ Cf. per contro *Aen.* 12, 829 *olli subridens hominum rerumque repertor*.

²¹ Cf. per contro *Aen.* 5, 451 *primusque occurrit Acestes*.

- *10, 539 *totus conlucens ueste atque insignibus albis] albis P ut uid., Probus ap. Serv.: armis MP¹ (in ras.) R^oγ, Asper ap. Serv., Tib.*
 cf. *Aen.* 10, 170 *huic totum insignibus armis / agmen et aurato fulgebat Apolline puppis*
- 10, 558 *non te optima mater / condet humi] humo M^A*
 cf. *Aen.* 9, 214 *sit qui me raptum pugna pretioe redemptum / mandat humo*
- 10, 615 *quin et pugnae subducere Turnum] Turnum subducere pugnae aeuv*
 cf. *Aen.* 10, 50 *hunc tegere et dirae ualeam subducere pugnae*
- 10, 628 *et Iuno adlacrimans] inlacrimans aceuv*
 cf. *Aen.* 9, 303; 11, 29 *sic ait inlacrimans*
- 10, 667 *et duplicis cum uoce manus ad sidera tendit] tollit ω (praeter bfg^rxz), Tib. in lemm.*
 cf. *Aen.* 1, 103 *fluctusque ad sidera tollit; 2, 222*
- 10, 696 *ipsa immota manens] manet M²a (-nent M)*
 cf. *Aen.* 4, 449 *mens immota manet; 7, 314*
- 10, 789 *ingemuit cari grauiter genitoris amore] grauiter cari aeuv*
 cf. *Aen.* 10, 823 *ingemuit grauiter miserans (grauiter miserans M_ς: miserans grauiter PR^oγ, Tib.); 1, 677 al. cari genitoris*
- 11, 59 *haec ubi defleuit] ubi dicta Ra (contra metrum)*
 cf. *Aen.* 2, 790 *al. haec ubi dicta dedit*
- 11, 101 *uelati ramis oleae ueniamque rogantes] precantes R_ς, Serv. hic et ad Aen. 10, 31, Tib.*
 cf. *Aen.* 3, 144 *hortatur pater ire mari ueniamque precari*
- 11, 140 *et iam Fama uolans ... / Euandrum Euandrique domos et moenia replet] complet M^A*
 cf. *Aen.* 9, 39 *per omnis / condunt se Teucri portas et moenia complent*
- 11, 267 *coniugis infandae prima inter limina dextra / oppetiit] inter P_ςγ, Macr. Sat. 4, 3, 12 et 4, 4, 22, Tib.: intra MR^oγ², Serv.*
 cf. *Aen.* 11, 235 *alta intra limina cogit*
- 11, 294 *et responsa simul quae sint, rex optime, regis / audisti] regum Ra*
 cf. *Aen.* 11, 353 *unum, optime regum, / adicias*
- *11, 356 *des pater et pacem hanc aeterno foedere iungas] iungas MP^oγ, Tib.: firmes M^AR_ς, Serv. hic et ad u. 363*
 cf. *Aen.* 11, 330 *praeterea qui dicta ferant et foedera firment²²*
- 11, 372 *nos animae uiles, inhumata infletaque turba] infleta inomataque M (corr. M^A)*
 cf. *Aen.* 6, 325 *haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est*
- 11, 381 *dum distinet hostem / agger moerorum] detinet hostes M, Prisc. GL, II, p. 394, 11 codd. nonnulli (detinet etiam xz)*
 cf. *ecl.* 10, 45 *nunc insanus amor duri me Martis in armis / tela inter media atque aduersos detinet hostis*
- *11, 382 *dum distinet hostem / agger moerorum] agger ikrx^γ2, Tib., Prisc. GL, II, p. 394, 12: aggere MPR^oγ*
 cf. *Aen.* 10, 144 *adfuit et Mnestheus, quem pulsus pristina Turni / aggere moerorum sublimem gloria tollit*
- 11, 614 *primique ruinam (ruina P²) / dant sonitu ingenti (ingentem P_γ)] sonitum MP^uγ*
 cf. *Aen.* 9, 667 *tum scuta cauaeque / dant sonitum flictu galeae; 11, 458; 12, 524*
- 11, 741 *haec effatus equum in medios moriturus et ipse / concitat] in hostis γ (def. P), Serv. ad Aen. 2, 408*
 cf. *Aen.* 9, 554 *haud aliter iuuenis medios moriturus in hostis / inruit (9, 400); 2, 511*
- 11, 781 *caeca sequebatur totumque incauta per agmen] incensa dhij*
 cf. *Aen.* 4, 300 *saeuit inops animi totamque incensa per urbem / bacchatur*
- 11, 840 *ingemuitque deditque has imo pectore uoces] de pectore Ra (contra metrum)*
 cf. *Aen.* 2, 288 *sed grauiter gemitus imo de pectore ducens*
- 11, 895 *primaque mori pro moenibus ardent] audent M²ω (praeter ar) γ², Serv.*
 cf. *Aen.* 11, 884 *nec sociis aperire uiam nec moenibus audent / accipere orantis*
- 12, 46 *exsuperat magis aegrescitque medendo] ardescitque tuendo M (aegrescit<ue> mutilum in mg. M^A)*
 cf. *Aen.* 1, 713 *expleri mentem nequit ardescitque tuendo*
- 12, 47 *ut primum fari potuit, sic institit ore] incipit Mγ², Don. ad Ter. Hec. 745*
 cf. *Aen.* 12, 692 *magno simul incipit ore*

²² Cf. per contro *Aen.* 4, 112 *aut foedera iungi; 7, 546 et foedera iungant; 8, 56 et foedera iunge; 12, 822 et foedera iungent.*

- 12, 101 *totoque ardentis ab ore / scintillae absistunt*] loquentis **P** *ut uid.* (corr. **P**¹ *in ras.*), *Macr. Sat. 4, 1, 2, Tib.*
 cf. *Aen. 7, 118 primamque loquentis ab ore / eripuit pater*
- 12, 133 *alii portis sublimibus adstant*] instant **Ra**
 cf. *Aen. 10, 118 interea Rutuli portis circum omnibus instant*
- 12, 149 *nunc iuuenem imparibus uideo concurrere fati*] telis **fgγ**², *Tib.*
 cf. *georg. 1, 489 ergo inter sese paribus concurrere telis; Aen. 11, 117*
- 12, 188 *ut potius reor et potius di numine firment*] propius ... numina **Ra** (numina etiam **P**¹ *in ras.*, γ)
 cf. *Aen. 8, 78 adsis o tantum et propius tua numina firmes*
- 12, 230 *numerone an uiribus aequi / non sumus?*] aequis **Phjγ**² (*u. om.* γ)
 cf. *Aen. 12, 218 propius cernunt non uiribus aequis; 5, 809; 10, 357; 10, 431*
- 12, 239 *talibus incensa est iuuenum sententia dictis / iam magis atque magis*] tum **Py**
 cf. *georg. 3, 185 tum magis atque magis*
- 12, 247 *namque uolans rubra fuluus Iouis ales in aethra*] acer (*i.e. sacer?*) **P**¹ (*in ras.*) γ
 cf. *Aen. 11, 721 quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto*
- 12, 261 *me, me duce ferrum / corripite, o miseri*] Rutuli **bcd fghijzγ**²
 cf. *Aen. 9, 494 in me omnia tela / conicite, o Rutuli; 9, 428*
- 12, 273 *teritur qua sutilis aluo / balteus et laterum iuncturas fibula mordet*] auro **M**
 cf. *Aen. 5, 312 lato quam circum amplectitur auro / balteus et tereti subnectit fibula gemma*
- 12, 287 *infrenant alii currus aut corpora saltu / subiciunt in equos*] et **M**, *Serv. ad georg. 1, 202*
 cf. *Aen. 2, 565 deseruere omnes defessi et corpora saltu / ad terram misere*
- 12, 321 *quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne, / attulerit*] casusue deusue **M**
 cf. *Aen. 9, 211 si quis in aduersum rapiat casusue deusue*
- 12, 587 *inclusas ut cum latebroso in pumice pastor / uestigauit apes*] ueluti **M**
 cf. *Aen. 12, 749 inclusum ueluti si quando flumine nactus / ceruum*
- 12, 635 *sed quis Olympo / demissam tantos uoluit te ferre labores?*] te perferre **Rfg** (*contra metrum*), perferre **abz**
 cf. *Aen. 12, 177 quam propter tantos potui perferre labores*
- 12, 773 *huc impetus illam / detulerat fixam et lenta radice tenebat*] ab radice **M²P²** (*baradice P*) **b**
 cf. *Aen. 12, 787 accessit telumque alta ab radice reuellit*
- 12, 835 *commixti corpore tantum / subsident Teucris*] sanguine **Rς**
 cf. *Aen. 6, 762 primus ad auras / aetherias Italo commixtus sanguine surget*

IIb.

Bucolice

- 4, 58 *Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet*] deus *Don. ad Ter. Hec. 255*
 cf. *ecl. 10, 26; georg. 3, 392 Pan deus Arcadiae*
- 9, 14 *quod nisi me quacumque nouas incidere lites / ante sinistra caua monuisset ab ilice cornix*] componere
ps. Probus praef., p. 328, 6
 cf. *ecl. 3, 108 non nostrum inter uos tantas componere lites*
- 10, 40 *mecum inter salices lenta sub uite iaceret*] sub rupe «alii» *ap. Philarg.*
 cf. *ecl. 10, 14 illum etiam sola sub rupe iacentem*
- 10, 51 *carmina pastoris Siculi modulabor auena*] meditabor *Explan. in Don. GL, IV, p. 552, 23*
 cf. *ecl. 1, 2 siluestrem tenui Musam meditaris auena; 6, 8*

Georgiche

- 1, 12 *tuque o, cui prima frementem / fudit equum magno tellus percussa tridenti*] furentem *Serv. auct. ad Aen. 1, 1*
 cf. *Aen. 4, 548 tu prima furentem / his, germana, malis oneras*
- 1, 50 *ac prius ignotum ferro quam scindimus aequor*] immensum *Serv. auct., agnoscunt schol. Bern.*
 cf. *georg. 2, 541 sed nos immensum spatii confecimus aequor*
- 1, 507 *non ullus aratro / dignus honos*] cessit *Serv. auct. ad Aen. 6, 103*
 cf. *Aen. 7, 636 huc omnis aratri / cessit amor*
- 2, 26 *siluarumque aliae pressos propaginis arcus / exspectant*] flexos *Serv. ad Aen. 4, 231*
 cf. *Aen. 5, 500 tum ualidis flexos incuruant uiribus arcus*
- 2, 187 *huc summis liquuntur rupibus amnes*] montibus *Serv. ad Aen. 9, 31*

- cf. *Aen.* 4, 164 *ruunt de montibus amnes*
- 2, 453 *corticibusque cauis uitiosaeque ilicis aluo]* arboris antro *schol. Bern. ut uid.*
cf. *georg.* 4, 44 *pumicibusque cauis exesaeque arboris antro*
- 3, 49 *seu quis Olympiacae miratus praemia palmae]* pugnae *Non. p. 347, 22*
cf. *Aen.* 11, 78 *multaque praeterea Laurentis praemia pugnae*²³
- 3, 88 *solido grauiter sonat ungula cornu]* pulsu *schol. Bern.*
cf. *Aen.* 12, 533 *crebro super ungula pulsu / incita*
- 3, 126 *florientisque secant herbas]* pubentesque y, *Serv.*
cf. *Aen.* 4, 514 *pubentes herbae nigri cum lacte ueneni*
- 3, 143 *saltibus in uacuis pascunt et plena secundum / flumina]* pascuntur uero siluas *Non. p. 531, 22*
cf. *georg.* 3, 314 *pascuntur uero siluas et summa Lycaei*
- 3, 267 *quo tempore Glauci / Potniades malis membra absumpsere quadrigae]* primum ps. *Prob.*
cf. *georg.* 1, 61 *quo tempore primum / Deucalion uacuum lapides iactauit in orbem*
- 3, 367 *interea toto non setius aere ningit]* aequore *Prisc. GL, II, p. 504, 9*
cf. *Aen.* 5, 862 *currit iter tutum non setius aequore classis;* 7, 781
- 3, 381 *talis Hyperboreo Septem subiecta trioni]* compacta *Sacerd. GL, VI, p. 449, 8 et 466, 26*
cf. *ecl.* 2, 36 *est mihi disparibus septem compacta cicutis / fistula*
- 4, 21 *ut cum prima noui ducent examina reges]* uere nouo *Colum. 9, 5, 4*
cf. *ecl.* 10, 74 *quantum uere nouo uiridis se subicit alnus;* *georg.* 1, 43
- 4, 120 *quoque modo potis gauderent intiba riuis]* fibris *Prisc. GL, II, p. 475, 14 et 558, 24, agnoscunt schol. Bern.*
cf. *georg.* 1, 120 *Strymoniaeque grues et amaris intiba fibris*
- 4, 151 *Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae]* Corybantiaque *schol. Bern.*
cf. *Aen.* 3, 111 *hinc mater cultrix Cybeli Corybantiaque aera*
- 4, 188 *fit sonitus, mussantque oras et limina circum]* litora agnoscunt *schol. Bern.*
cf. *Aen.* 3, 75 *quam pius arquiteuens oras et litora circum / errantem ... reuinxit*
- 4, 507 *septem illum totos perhibent ex ordine menses]* perhibent totos *Macr. Sat. 4, 3, 16*
cf. *georg.* 3, 341 *saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem*

Eneide

- 1, 541 *primaque uetant consistere terra]* considerare *Serv. auct. ad georg. 1, 12*
cf. *Aen.* 4, 349 *Ausonia Teucros considerare terra*²⁴
- 1, 574 *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur]* habetur *Non. p. 282, 27*
cf. *Aen.* 10, 108 *Tros Rutulusne fuat, nullo discrimine habebit*
- 1, 584 *unus abest, medio in fluctu quem uidimus ipsi / submersum]* erit *Pomp. GL, V, p. 106, 22*
cf. *Aen.* 5, 814 *unus erit tantum amissum quem gurgite quaeres*
- 2, 223 *qualis mugitus, fugit cum saucius aram / taurus]* mugitus ueluti *Macr. Sat. 4, 5, 8*
cf. *Aen.* 12, 103 *mugitus ueluti cum prima in proelia taurus / terrificos ciet*
- 2, 326 *fuit Ilium et ingens / gloria Teucrorum]* Dardanidum *Prisc. GL, III, p. 236, 18*
cf. *Aen.* 6, 65 *quibus obstitit Ilium et ingens / gloria Dardaniae*
- 2, 351 *excessere omnes adytis arisque relictis]* discessere *Aug. civ. 2, 22*
cf. *Aen.* 12, 696 *discessere omnes*
- 2, 691 *da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma]* augurium ps. *Prob. ad Verg. ecl. 6, 31*
cf. *Aen.* 3, 89 *da, pater, augurium atque animis inlabere nostris*
- 3, 26 *horrendum et dictu uideo mirabile monstrum]* dictu et uisu *Macr. Sat. 3, 10, 6*
cf. *Aen.* 4, 454; 8, 565 *horrendum dictu;* 7, 78 *id uero horrendum ac uisu mirabile ferri;* 10, 637 *uisu mirabile monstrum*
- 3, 226 *adsunt / Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas]* resonant magnis stridoribus alae *agnoscit Serv. auct.*
cf. *Aen.* 4, 668 *resonat magnis plangoribus aether;* *georg.* 2, 162 *atque indignatum magnis stridoribus aequor*
- 3, 526 *tum pater Anchises magnum cratera corona / induit impleuitque mero diosque uocauit]* in uota uocauit *Tib. (contra metrum)*

²³ Cf. per contro *Aen.* 5, 70 *cuncti adsint meritaque expectent praemia palmae.*

²⁴ Cf. per contro *Aen.* 1, 629 *hac demum uoluit consistere terra (considerare Πγ)*

- cf. *Aen.* 7, 471 *haec ubi dicta dedit diuosque in uota uocauit*; 5, 234
- 3, 607 *dixerat et genua amplexus genibusque uolutans / haerebat*] amplectens *Arus. GL, VII, p. 514, 22*
cf. *Aen.* 10, 523 *et genua amplectens effatur talia supplex*
- 3, 656 *uasta se mole mouentem*] magna *Serv. ad Aen.* 5, 118
cf. *Aen.* 8, 199 *magna se mole ferebat*
- 4, 68 *uritur infelix Dido*] labitur *Prisc. GL, II, p. 403, 2*
cf. *georg.* 3, 498; *Aen.* 5, 329 *labitur infelix*
- 4, 240 *talaria nectit / aurea, quae sublimem alis siue aequora supra / seu terram ... portant*] iuxta *Macr. Sat.* 5, 6, 11
cf. *Aen.* 4, 255 *humilis uolat aequora iuxta*
- 4, 279 *at uero Aeneas aspectu obmutuit amens*] tum *Tib.*
cf. *Aen.* 4, 571 *tum uero Aeneas subitis exterritus umbris*
- 4, 419 *hunc ego si potui tantum sperare dolorem*] tantum potui *Sacerd. GL, VI, p. 453, 14*
cf. *Aen.* 9, 426 *amplius aut tantum potuit perferre dolorem*
- 4, 522 *nox erat et placidum carpebant fessa soporem / corpora*] placidam ... membra quietem *Serv. ad Aen.* 1, 388
cf. *Aen.* 1, 691 *at Venus Ascanio placidam per membra quietem / inrigat*; 5, 836 *placida laxabant membra quiete*; 7, 414
- 4, 567 *saeuasque uidebis / conlucere faces, iam feruere litora flammis*] litora feruere *Non. p. 503, 23*
cf. *Aen.* 4, 409 *cum litora feruere late / prospiceres*
- 5, 188-189 *at media socios incedens naue per ipsos / hortatur Mnestheus*] Mnestheus ... socios *Prisc. GL, II, p. 344, 16-17*
cf. *Aen.* 6, 184 *nec non Aeneas opera inter talia primus / hortatur socios*; 11, 521
- 5, 212 *pelago decurrit aperto*] caelo *Quint. inst.* 7, 9, 10
cf. *Aen.* 1, 155 *caeloque inuectus aperto*
- 5, 295 *Euryalus forma insignis uiridique iuuenta*] nitidusque *Tib.*
cf. *Aen.* 2, 473 (*georg.* 3, 437) *nunc positus nouus exuuuis nitidusque iuuenta*
- 5, 330 *caesis ut forte iuuenicis / fusus humum uiridisque super madefecerat herbas*] humi *Tib.*
cf. *Aen.* 6, 423 *immania terga resoluit / fusus humi*
- 5, 500 *tum ualidis flexos incuruant uiribus arcus*] summis *Prisc. GL, III, p. 49, 19*
cf. *Aen.* 5, 226 *summis adnixus uiribus urget*; 9, 744
- 5, 600 *Albani docuere suos; hinc maxima porro / accepit Roma*] nunc *Serv. ad Aen.* 1, 7
cf. *Aen.* 7, 602 *quem protinus urbes / Albanas coluere sacrum, nunc maxima rerum / Roma colit*
- 5, 632 *o patria et rapti nequiquam ex hoste penates*] o *Macr. Sat.* 6, 6, 16
cf. *Aen.* 2, 241 *o patria, o diuum domus Ilium*
- 6, 49 *et rabie fera corda tument*] domat *schol. Stat. Theb.* 8, 202
cf. *Aen.* 6, 80 *tanto magis ille fatigat / os rabidum, fera corda domans*
- 6, 160 *multa inter sese uario sermone serebant*] illi *Pomp. GL, V, p. 280, 20*
cf. *Aen.* 8, 452 *al. illi inter sese*
- 6, 202 *tollunt se celeres liquidumque per aera lapsae*] liquidum super aethera *ps. Prob. ad Verg. ecl.* 6, 31
cf. *Aen.* 7, 65 *liquidum trans aethera uectae*
- 6, 363 *quod te per caeli iucundum lumen et auras, / per genitorem oro*] per superos caeli *Tib. in lemm.* (*contra metrum*)
cf. *Aen.* 2, 141 *quod te per superos et conscia numina ueri*
- 6, 400 *licet ingens ianitor antro / aeternum latrans exsanguis terreat umbras*] Orci *Sen. epist.* 82, 16, *Prisc. GL, II, p. 329, 20*
cf. *Aen.* 8, 296 *te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci*
- 6, 424 *occupat Aeneas aditum*] corripit *Serv. ad Aen.* 5, 316
cf. *Aen.* 6, 210 *corripit Aeneas extemplo*
- 6, 700 *ter conatus ibi collo dare bracchia circum*] erat *Macr. Sat.* 5, 7, 8
cf. *Aen.* 6, 32 *bis conatus erat casus effingere in auro*
- 7, 171 *tectum augustum ingens, centum sublime columnis, / urbe fuit summa*] media *Diom. GL, I, p. 499, 8*
cf. *Aen.* 1, 441 *lucus in urbe fuit media*
- 7, 193 *tali intus templo diuum patriaque Latinus / sede sedens Teucros ad sese in tecta uocauit*] intra tecta uocari / imperat et solio medius consedit auito *Tib. (contra metrum)*
cf. *Aen.* 7, 168-169 *ille intra tecta uocari / imperat et solio medius consedit auito*

- 7, 292 *tum quassans caput haec effundit pectore dicta] hanc ... uocem Don. ad Ter. Ad. 79*
 cf. *Aen. 3, 246 rumpitque hanc pectore uocem; 5, 482 ille super talis effundit pectore uoces*
- 7, 553 *stant belli causae, pugnatur comminus armis] certatur Prisc. GL, III, p. 148, 11*
 cf. *Aen. 12, 890 non cursu, saeuus certandum est comminus armis*
- 7, 640 *auroque trilicem / loricam induitur fidoque accingitur ense] induitur loricam umeris Arus. GL, VII, p. 479, 18 (contra metrum)*
 cf. *Aen. 12, 88 circumdat loricam umeris*
- 7, 655 *post hos insignem palma per gramina currum / uictoresque ostentat equos] fama Macr. Sat. 5, 15, 15*
 cf. *Aen. 7, 745 Vfens, insignem fama et felicibus armis*
- 7, 682 *quique altum Praeneste uiri quique arua Gabinae / ... colunt] Celemnæ Prisc. GL, II, p. 334, 1*
 cf. *Aen. 7, 739 quique Ruffras Batulumque tenent atque arua Celemnæ*
- 7, 714 *Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae] prope flumen Prisc. GL, II, p. 202, 6 (contra metrum)*
 cf. *georg. 4, 278 prope flumina Mellae*
- 8, 461 *nec non et gemini custodes limine ab alto / praecedunt] in ipso Macr. Sat. 5, 8, 6*
 cf. *Aen. 10, 355 certatur limine in ipso; 11, 881*
- 9, 44 *ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat] furor Non. p. 268, 16*
 cf. *Aen. 2, 316 furor iraque mentem / praecipitat*
- 9, 94 *o genetrix, quo fata uocas?] trahis Serv.*
 cf. *Aen. 5, 709 nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur*
- 9, 199 *mene igitur socium summis adiungere rebus, / Nise, fugis?] tantis Macr. Sat. 6, 6, 16*
 cf. *Aen. 7, 315 at trahere atque moras tantis licet addere rebus*
- 9, 281 *contra quem talia fatur / Euryalus: «me nulla dies tam fortibus ausis / dissimilem arguerit»] Nisus ad haec: «me nulla dies umquam» Prisc. GL, II, p. 503, 9 (contra metrum)*
 cf. *Aen. 9, 207 Nisus ad haec; 9, 447 nulla dies umquam memori uos eximet aeuo*
- 9, 355 *«absistamus» ait, «nam lux inimica propinquat»] acceleremus schol. Stat. Theb. 2, 682*
 cf. *Aen. 6, 630; 9, 221 «acceleremus» ait*
- 9, 358 *armaque craterasque simul pulchrosque tapetas] pictosque Char. gramm. p. 77, 7 Barwick*
 cf. *Aen. 7, 277 instratos ostro alipedes pictisque tapetis*
- 9, 485 *heu, terra ignota canibus data praeda Latinis / alitibusque iaces] marinis Sen. epist. 92, 34*
 cf. *ecl. 6, 77 a! timidus nautas canibus lacerasse marinis*
- 9, 503 *at tuba terribilem sonitum procul aere canoro / increpuit] dedit Ter. Maur. 1912, Ps. Mar. Victorin. GL, VI, p. 117, 15 et alibi, Bass. GL, VI, p. 258, 22*
 cf. *Aen. 11, 799 ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras*
- 9, 630 *audiit et caeli genitor de parte serena / intonuit laeuum] de regione schol. Stat. Theb. 3, 493 (contra metrum)*
 cf. *Aen. 8, 528 arma inter nubem caeli in regione serena*
- 9, 690 *et conferre manum et procurrere longius audent] gradum et procedere Non. p. 268, 18*
 cf. *Aen. 6, 488 et conferre gradum et ueniendi discere causas; 5, 461 procedere longius iras*
- 10, 36 *quid repetam exustas Erycino in litore classes] memorem Serv. ad Aen. 1, 39*
 cf. *Aen. 6, 123 al. quid memorem*
- 10, 77 *quid face Troianos atra uim ferre Latinis] inferre b, Tib.*
 cf. *Aen. 10, 66 hostem regi se inferre Latino; 10, 300 spumantisque rates aruis inferre Latinis*
- 10, 103 *tum Zephyri posuere] uenti Macr. Sat. 6, 2, 26*
 cf. *Aen. 7, 27 cum uenti posuere*
- 10, 149 *regem adit et regi memorat nomenque genusque] decusque Diom. GL, I, p. 444, 23*
 cf. *Aen. 2, 89 et nos aliquod nomenque decusque / gessimus*
- 10, 305 *soluitur atque uiros mediis exponit in undis] effundit Tib.*
 cf. *Aen. 6, 339 exciderat puppi mediis effusus in undis*
- 10, 555 *tum caput orantis ... / ... deturbat terrae truncumque tepentem / prouoluens] reliquit Macr. Sat. 5, 13, 2*
 cf. *Aen. 9, 332 tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit*
- 10, 656 *huc sese trepida Aeneae fugientis imago / conicit in latebras] uenientis Tib.*
 cf. *Aen. 10, 456 haud alia est Turni uenientis imago*
- 10, 693 *ille, uelut rupes uastum quae prodit in aequor] pelagi rupes Tib. (contra metrum)*
 cf. *Aen. 7, 586 ille uelut pelagi rupes immota resistit*

- 11, 36 *ut uero Aeneas foribus sese intulit altis] tectis ... extulit schol. Stat. Theb. 6, 39*
 cf. *Aen. 11, 462 corripuit sese et tectis citus extulit altis; 12, 441 portis sese extulit ingens*
- 11, 87 *sternitur et toto proiectus corpore terrae] Turnus Arus. GL, VII, p. 500, 25*
 cf. *Aen. 7, 783 ipse inter primos praestanti corpore Turnus*
- 11, 139 *et iam Fama uolans, tanti praenuntia luctus] mali Tib. hic et ad Aen. 12, 607*
 cf. *Aen. 10, 510 nec iam fama mali tanti, sed certior auctor / aduolat*
- 11, 226 *ecce super maestis magna Diomedis ab urbe / legati responsa ferunt] magni Diom. GL, I, p. 413, 26,*
agnoscit Serv.
 cf. *Aen. 8, 9 mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem*
- 11, 406 *uel cum se pauidum contra mea iurgia fingit] iactat Quint. inst. 9, 3, 14*
 cf. *Aen. 10, 95 inrita iurgia iactas*
- 11, 430 *nec parua sequetur / gloria delectos Latio et Laurentibus agris] tarda x, Serv.*
 cf. *georg. 2, 52 in quascumque uoces artis haud tarda sequentur*
- 11, 462 *corripuit sese et tectis citus extulit altis] portis Tib. in lemm.*
 cf. *Aen. 12, 441 portis sese extulit ingens*
- 11, 498 *obuia cui Volscorum acie comitante Camilla] egregia de gente Tib. (contra metrum)*
 cf. *Aen. 11, 432 est et Volscorum egregia de gente Camilla*
- 11, 822 *atque haec ita fatur] haec om. Arus. GL, VII, p. 504, 26 (contra metrum)*
 cf. *Aen. 5, 382 al. atque ita fatur*
- 11, 878 *femineum clamorem ad caeli sidera tollunt] caeli om. ps. Acro ad Hor. epod. 10, 17 (contra metrum)*
 cf. *Aen. 10, 262 clamorem ad sidera tollunt*
- 11, 886 *oriturque miserrima caedes / defendentum armis aditus inque arma ruentum] et duro sub Marte*
cadentum Tib. (contra metrum)
 cf. *Aen. 12, 410 it tristis ad aethera clamor / bellantum iuuenum et duro sub Marte cadentum*
- 11, 914 *ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno / tingat equos] sistat Tib.*
 cf. *Aen. 12, 355 sistit equos biiugis*
- 12, 441 *haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens] intulit Tib.*
 cf. *Aen. 11, 36 ut uero Aeneas foribus sese intulit altis*
- 12, 506 *Aeneas Rutulum Sucronem ... / ... haud multa morantem / excipit in latus] moratus Serv. ad u. 508*
(moratum Serv. auct.)
 cf. *Aen. 3, 610 ipse pater dextram Anchises haud multa moratus / dat iuueni*
- 12, 533 *crebro super ungula pulsu / incita] quatit ungula cursu Prisc. GL, II, p. 545, 20*
 cf. *Aen. 11, 875 cursu quatit ungula campum; 8, 596*
- 12, 579 *ipse inter primos dextram sub moenia tendit] tendebat inermem Tib.*
 cf. *Aen. 12, 311 at pius Aeneas dextram tendebat inermem*
- 12, 628 *ingruit Aeneas Italis et proelia miscet] armis Serv. ad Aen. 11, 899*
 cf. *Aen. 12, 654 fulminat Aeneas armis*
- 12, 748 *insequitur trepidique pedem pede feruidus urget] instat Arus. GL, VII, p. 483, 15*
 cf. *Aen. 9, 350 hic furto feruidus instat; 10, 788 trepidanti feruidus instat*
- 12, 832 *uerum age et inceptum frustra summitte furorem] quare Prob. GL, IV, p. 247, 29*
 cf. *Aen. 7, 429 quare age et armari pubem portisque moueri / ... para*

IIc.

Aen. 5, 36 aduentum sociasque rates occurrit Acestes] occurrit agnoscit Tib.

Aen. 5, 451 primusque occurrit Acestes] occurrit cdjktwxyy

Aen. 6, 332 multa putans sortemque animo miseratus iniquam] animi M (corr. M²), Don. ad Ter. Eun. 632

Aen. 10, 686 iuuenemque animi miserata repressit] animo dt

Aen. 6, 498 uix adeo agnouit pauitantem ac dira tegentem / supplicia] ac MP: et FRøγ, Macr. Sat. 4, 1, 4, Tib.

Aen. 10, 572 atque illi longe gradientem et dira frementem / ut uidere] ac M (corr. M^A)²⁵

Aen. 11, 485 pronum sterne solo portisque effunde sub altis] ipsis Macr. Sat. 5, 3, 10

²⁵ Cf. anche *Aen. 9, 621 talia iactantem dictis ac dira canentem.*

Aen. 11, 499 *occurrit portisque ab equo regina sub ipsis / desiluit] altis Arus. GL, VII, p. 464, 23*

IIIa.

Bucolice

- *9, 9 *usque ad aquam et ueteres, iam fracta cacumina, fagos] ueteres ... fagos M γ^2 : ueteris ... fagi P $\omega\gamma$, Quint. inst. 8, 6, 46, Porph. ad Hor. epist. 2, 2, 170, Philarg.*
cf. ecl. 2, 3 *tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos*

Georgiche

- 1, 200 *sic omnia fatis / in peius ruere ac retro sublapsa referri] ac AMR $\omega\gamma$, Colum. 2, 9, 12 et 3, 10, 18, Gell. 10, 29, 4, Serv. hic et ad u. 193, Serv. auct., brev. expos.: et P ζ*
cf. Aen. 2, 169 *ex illo fluere ac retro sublapsa referri / spes Danaum*
- *1, 284 *septima post decimam felix et ponere uitem] uitem MP $\omega\gamma$: uites R ζ*
cf. georg. 2, 273 *collibus an plano melius sit ponere uitem*
- *2, 296 *tum fortis late ramos et brachia tendens] tendens MPRV $^2\omega$, Don. ad Ter. Phorm. 106: pandens V γ ; utrumque agnoscunt schol. Bern.*
cf. Aen. 6, 282 *in medio ramos annosaque brachia pandit / ulmus opaca ingens*
- *2, 343 *nec res hunc tenerae possent perferre laborem] perferre M 2 PR $\omega\gamma$, Serv. auct.: sufferre Mb*
cf. Aen. 5, 617 *urbem orant, taedet pelagi perferre laborem; 5, 769 ire uolunt omnemque fugae perferre laborem; 6, 437; 12, 177*
- *2, 514 *hic anni labor, hinc patriam paruosque nepotes / sustinet] nepotes PR $\omega\gamma$: penates M; utrumque agnoscit Serv. auct. ut uid.*
cf. Aen. 8, 543 *paruosque penates / laetus adit; 2, 320 uictosque deos paruumque nepotem / ipse trahit*
- *4, 230 *prius haustu sparsus aquarum / ora foue] ora foue ω : ore foue R $\zeta\gamma^2$, Serv.: ora faue MP ζ (ora faue γ), «alii» ap. Serv., Serv. auct.; ore foue et ore faue agnoscunt schol. Bern. ut uid.*
cf. georg. 2, 135 *animas et olentia Medi / ora fouent illo; Aen. 5, 71 ore fauete omnes*
- *4, 548 *haud mora, continuo matris praecepta facessit] facessit FRV $\omega\gamma^2$, Serv. hic et ad Aen. 4, 295: capessit M γ ; utrumque agnoscunt schol. Bern.*
cf. Aen. 9, 45 *obiciunt portas tamen et praecepta facessunt; 4, 295*

Eneide

- *1, 380 *Italiam quaero patriam et genus ab Ioue summo] summo MP $\omega\gamma$, Serv. auct., Tib.: magno R*
cf. Aen. 6, 123 *et mi genus ab Ioue summo*
- *1, 428 *hic alta theatri / fundamenta locant alii] locant F 2 MPR $\omega\gamma$, Non. p. 340, 23, Tib.: petunt F*
cf. Aen. 4, 266 *tu nunc Karthaginis altae / fundamenta locas; 1, 213 litore aena locant alii; 5, 102*
- 3, 93 *summissi petimus terram et uox fertur ad auris] et uox F 2 MP $^2\omega\gamma$, Non. p. 367, 15 et 390, 2: uox FP, Tib.*
cf. Aen. 3, 40 *auditur tumulo et uox reddita fertur ad auris*
- *3, 708 *hic pelagi tot tempestatibus actus] actus M: actis PR $\rho\omega\gamma$, Serv., Tib.*
cf. Aen. 7, 199 *siue errore uiae seu tempestatibus acti*
- 4, 227 *non illum nobis genetrix pulcherrima talem / promisit] genetrix nobis Pr (ord. rest. P 2)*
cf. Aen. 12, 554 *hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit*
- *4, 243 *hac animas ille euocat Orco / pallentis, alias sub Tartara tristia mittit] mittit FMP $^2\omega\gamma$, Macr. Sat. 5, 6, 11, Serv. ad Aen. 6, 264 et 6, 749, Tib.: ducit P*
cf. Aen. 6, 543 *at laeua malorum / exercet poenas et ad impia Tartara mittit; 8, 563; 11, 397; 12, 14*
- 4, 701 *mille trahens uarios aduerso sole colores] aduersa luce pdwz, schol. Stat. Theb. 10, 81*
cf. Aen. 5, 89 *mille iacit uarios aduerso sole colores*
- 5, 71 *ore fauete omnes et cingite tempora ramis] tempora cingite R*
cf. Aen. 6, 665 *cinguntur tempora uitta; 8, 286 euincti tempora ramis; 7, 135*
- *5, 235 *di, quibus imperium est pelagi] est pelagi MP $\rho\zeta\gamma$, Macr. Sat. 3, 2, 5, Serv., Tib.: pelagi est M 2 R ω (est om. i)*
cf. Aen. 6, 264 *di, quibus imperium est animarum*
- *5, 238 *extaque salsos / proiciam in fluctus et uina liquentia fundam] proiciam MPR $\omega\gamma$, Serv. hic et ad Aen. 3, 231 (ut uid.), Tib.: porriciam Macr. Sat. 3, 2, 2-5, agnoscit Serv. (porriciam p)*
cf. Aen. 5, 776 *extaque salsos / proicit in fluctus ac uina liquentia fundit*
- *5, 281 *uela facit tamen et uelis subit ostia plenis] uelis ... plenis PRV $\omega\gamma$, Tib.: plenis ... uelis Mpf*

- cf. *Aen.* 1, 400 *aut portum tenet aut pleno subit ostia uelo*
- *6, 477 *iamque arua tenebant / ultima] tenebant MRωγ, Serv., Tib.:* tenebat **Pdr**
cf. *Aen.* 2, 209 *iamque arua tenebant*
- *7, 281 *geminosque iugalis / semine ab aetherio spirantis naribus ignem] spirantis MRωγ (def. P), Tib.:*
flagrantis F² (flagratis F) fg
cf. *georg.* 2, 140 *haec loca non tauri spirantes naribus ignem / inuertere*
- *7, 502 *atque imploranti similis tectum omne replebat] replebat MV²γ (def. P), Tib.:* repleuit **RVωγ²**
cf. *Aen.* 2, 679 *talia uociferans gemitu tectum omne replebat*
- *9, 37 *ferre citi ferrum, date tela, ascendite muros] ascendite MPγ, Explan. in Don. GL, IV, p. 535, 17: et*
scandite F² (et cand- F) Rω, Pomp. GL, V, p. 265, 23, Macr. Sat. 6, 6, 16, Tib. (et scandere uv, et
ascandite γ²): scandite M² in mg. (supscr. «alibi»)
cf. *Aen.* 9, 507 *quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros* (4, 594)
- 9, 135 *sat fatis Venerique datum] datum Mς, Non. p. 409, 4: datum est FPRωγ, ps. Acro ad Hor. carm. 2,*
19, 26, Tib.
cf. *Aen.* 2, 291 *sat patriae Priamoque datum*
- *10, 417 *fata canens siluis genitor celarat Halaesum] canens MP²Rωγ² (canent Pγ), Serv.:* cauens «alii» *ap.*
Serv., Tib.
cf. *Aen.* 8, 499 *retinet longaeuus haruspex / fata canens*
- *10, 727 *gaudet hians immane comasque arrexit et haeret / uisceribus super incumbens] incumbens Mςγ²,*
Tib., schol. Stat. Theb. 2, 129, Prisc. GL, II, p. 403, 5: accumbens PRω (accubens iy), Macr. Sat. 5, 10,
7
cf. *Aen.* 5, 858 *et super incumbens cum puppis parte reuulsa*
- *11, 480 *iuxtaque comes Lauinia uirgo, / causa mali tanti] mali tanti M²Pςγ, Serv. ad Aen. 12, 65, Serv.*
auct.: malis tantis **Rω** (mali tantis **Mbz**); *utrumque agnoscit Tib.*
cf. *Aen.* 6, 93 *causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris*
- *11, 901 *et saeua Iouis sic numina poscunt] poscunt MPωγ, Serv., Tib.:* pellunt **Ra**
cf. *Aen.* 8, 512 *et generi fatum indulget, quem numina poscunt; 4, 614*
- *12, 218 *tum magis ut propius cernunt non uiribus aequis] non uiribus aequis MPRωγ, Serv., Tib.:* non
uiribus aequos Schrader: del. Brunck
cf. *Aen.* 5, 809 *congressum Aenean non dis nec uiribus aequis; 10, 357; 10, 431 (12, 230)*
- *12, 883 *o quae satis ima dehiscat / terra mihi?] ima MP² (iam P) Rbivxy, Tib.:* alta **cdfghjkyz**
cf. *Aen.* 10, 675 *aut quae iam satis ima dehiscat / terra mihi?; 4, 24*

IIIb.

- **ecl.* 2, 32 *Pan primum calamos cera coniungere pluris / instituit] primum PRa: primus ωγ, ps. Acro ad*
Hor. carm. 4, 12, 10, Serv. ad ecl. 3, 25, Isid. orig. 3, 21, 8
- **ecl.* 8, 24 *Panaque, qui primus calamos non passus inertis] primus Pωγ, Serv. cod. R, Serv. auct.:* primum
Mb

georg. 2, 476 *quarum sacra fero ingenti percussus amore] percussus MPRry: percussus M²ωγ²*
Aen. 1, 513 *obstipuit simul ipse, simul percussus Achates / laetitiaque metuque] percussus FPRbwy:*
percussus MP²ωγ², Serv. auct., Tib.

Aen. 8, 121 *obstipuit tanto percussus nomine Pallas] percussus MPωγ, Serv.:* percussus **Rς, Tib.**

Aen. 9, 197 *obstipuit magno laudum percussus amore] percussus Tib.*

- **Aen.* 3, 330 *ast illum ereptae magno flammatus amore / coniugis] flammatus FPahy: inflammatus Mωγ²,*
Tib.
- **Aen.* 4, 54 *his dictis impenso animum flammauit amore] flammauit FPRpc, Serv. auct.:* inflammauit
MP²ωγ, Serv., Tib.

Aen. 7, 160 *turris ac tecta Latinorum] ac M^APRω, ps. Mar. Victorin. GL, VI, p. 163, 32, Max. Victorin. GL,*
VI, p. 222, 12, Porph. ad Hor. serm. 1, 8, 43, Tib.: et **Mςγ, Serv.**

Aen. 12, 132 *turris ac tecta domorum] ac PRςγ, Tib. in interpr.:* et **Mω, Tib. in lemm.**²⁶

²⁶ Cf. anche *Aen.* 2, 445 *turris ac tota domorum / culmina* (ac tecta **FMP²ωγ²**, *Serv. hic et ad Aen.* 9, 530: et tecta *Prisc. GL, II, p. 309, 21*)

- *Aen. 7, 161 *ardua cernebant iuuenes muroque subibant*] muroque **MP ω \gamma**, *Arus. GL, VII, p. 507, 10, Serv., Tib.:* murosque **R**
- *Aen. 9, 371 *iamque propinquabant castris muroque subibant*] muroque **MRg γ** , *Serv., Serv. auct. ad Aen. 4, 598, Tib., Prisc. GL, III, p. 303, 20:* murosque **PV ω \gamma**, *Serv. auct. in lemm.*

IVa.

Georgiche

- *3, 20 *crudo decernet Graecia caestu*] duro **R**
 cf. *Aen. 5, 69 seu crudo fedit pugnam committere caestu*
- 3, 237 *fluctus uti medio coepit cum albescere ponto*] ut in **M** (corr. **M²**) **dfgz** (uti in **b**), *Serv., schol. Bern.*
 cf. *Aen. 7, 528 fluctus uti primo coepit cum albescere uento*
- 4, 566 *Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi*] cecini patulae **Rh**
 cf. *ecl. 1, 1 Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi*

Eneide

- *2, 138 *nec dulcis natos exoptatumque parentem*] dulcis **MP² ω \gamma**, *Tib.:* duplicis **Pa**, «*quidam*» *ap. Serv. auct.*
 cf. *Aen. 4, 33 nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris*
- 5, 68 *et qui uiribus audax / aut iaculo incedit melior leuibusque sagittis*] leuibusque **R ω** (*praeter acdefgrv*)
 cf. *Aen. 9, 178 iaculo celerem leuibusque sagittis*
- 5, 112 *perfusae uestes, argenti aurique talenta*] talentum **MPp γ \gamma**
 cf. *Aen. 11, 333 munera portantis aurique eborisque talenta*; 9, 265²⁷
- *5, 226 *summis adnexus uiribus urget*] adnexus **MRp ω** , *Non. p. 366, 32, Tib.:* enixus **Pfy**
 cf. *Aen. 9, 744 intorquet summis adnexus uiribus hastam*
- 5, 740 *dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras*] ad **P** (in ad γ)
 cf. *georg. 4, 499 dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras / commixtus tenuis, fugit diuersa*²⁸
- 6, 69 *tum Phoebos et Triuiae solido de marmore templum / instituat*] templa **P ω \gamma** (*praeter hk*), *Tib.*
 cf. *Aen. 4, 457 praeterea fuit in tectis de marmore templum*
- *6, 433 *ille silentum / conciliumque uocat uitasque et crimina discit*] conciliumque **MR ω \gamma²**, *Serv. ad u. 431:* consiliumque **P γ** , *ps. Ascon. ad Cic. Verr. II, 1, Tib. in lemm.*
 cf. *Aen. 10, 2 conciliumque uocat diuum pater atque hominum rex*
- 6, 438 *tristique palus inamabilis unda / alligat et nouiens Styx interfusa coerces*] tristique ... unda **ω** , *Serv., Tib.:* tristisque ... undae **PR** (*ut uid.*) **a γ ²**, *Aug. ciu. 1, 19* (trisque ... undae **M**): tristisque ... unda **R¹bry**, *schol. Stat. Theb. 1, 89*
 cf. *georg. 4, 479 tardaue palus inamabilis unda (undae F²) / alligat et nouiens Styx interfusa coerces*
- 6, 486 *circumstant animae dextra laeuaque frequentes*] frementes **P γ**
 cf. *georg. 4, 216 circumstant fremitu denso stipantque frequentes*
- 6, 721 *quae lucis miseris tam dira cupido?*] cupido est **F ζ** (est *del.* **F²**)
 cf. *Aen. 6, 373 unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?*
- 8, 680 *stans celsa in puppi*] stat **Rbr**
 cf. *Aen. 10, 261 (3, 527) stans celsa in puppi*
- 9, 53 *et campo sese arduus infert*] campis **Rj**
 cf. *georg. 2, 145 hinc bellator equus campo sese arduus infert*
- 9, 160 *cura datur Messapo et moenia cingere flammis*] flamma **FRbr**, *Tib. in lemm.*
 cf. *Aen. 10, 119 sternere caede uiros et moenia cingere flammis*²⁹
- 9, 814 *fessos quatit aeger anhelitus artus*] acer «*quidam*» *ap. Serv. auct.*
 cf. *Aen. 5, 432 uastos quatit aeger anhelitus artus*
- 10, 113 *fata uiam inuenient*] inueniant **cdghijtwy**
 cf. *Aen. 3, 395 fata uiam inuenient*
- *11, 248 *postquam introgressi et coram data copia fandi*] congressi **R ζ** , *Tib.*
 cf. *Aen. 1, 520 postquam introgressi et coram data copia fandi*³⁰

²⁷ Cf. per contro *Aen. 5, 248 uinaue et argenti magnum dat ferre talentum.*

²⁸ Cf. per contro *Aen. 12, 592 uacuas it fumus ad auras.*

²⁹ Cf. per contro *Aen. 1, 673 quocirca capere ante dolis et cingere flamma / reginam meditor.*

³⁰ Cf. per contro *Aen. 11, 631 tertia sed postquam congressi in proelia totas / implicuere inter se acies.*

- 11, 451 *extemplo turbati animi] animo* **Raeu**
 cf. *Aen.* 8, 4 *extemplo turbati animi*
 11, 720 *congregitur poenasque inimico ex sanguine sumit] a ω (praeter abfgkrxz)*
 cf. *Aen.* 12, 949 *immolat et poenas scelerato ex sanguine sumit*

IVb.

- georg.* 2, 127 *tardumque saporem / felicitatis mali, quo non praesentius ullum / [...] / auxilium uenit] praestantius* *Macr. Sat.* 3, 19, 3
Aen. 12, 245 *dat signum caelo, quo non praesentius ullum / turbauit mentes Italas] praestantius* **Rω** (*praeter bz*), *Tib. in lemm.*³¹

georg.* 2, 292 *quantum uertice ad auras / aetherias, tantum radice in Tartara tendit] radice* **RVωγ: radicem **MP**

Aen.* 4, 446 *quantum uertice ad auras / aetherias, tantum radice in Tartara tendit] radice* **FP²Π₅ς: radicem **MPρωγ**, *Macr. Sat.* 5, 6, 13, *Serv.*

georg. 4, 538-540 *quattuor eximios praestanti corpore tauros / [...] / delige et intacta totidem ceruice iuuenas] eximio* **RVγ** | praestantis **Rγ** | intactas **Rςγ**, *schol. Bern.*

georg. 4, 550-551 *quattuor eximios praestanti corpore tauros / ducit et intacta totidem ceruice iuuenas] eximio* **Rγ** | praestantis **R²** | intactas **Rς**

Aen. 2, 487 *penitusque cauae plangoribus aedes / femineis ululant] clangoribus* **P¹Vz** (*corr. V²*), *Tib.*

Aen. 4, 668 *resonat magnis plangoribus aether] clangoribus* **Pς**

Aen. 12, 607 *resonant late plangoribus aedes] clangoribus* **chz**, *Tib. in lemm.*

Aen. 2, 793 *ter frustra compressa manus effugit imago] compressa* **by**, *Tib.*; cf. *Serv. ad Aen.* 6, 370

Aen. 6, 701 *ter frustra compressa manus effugit imago] compressa* **Pς**, *Tib.*

Aen. 4, 112 *misceriue probet populos aut foedera iungi] foedere* **p**, *agnoscit Serv.*

Aen. 8, 56 *hos castris adhibe socios et foedera iunge] foedere* **Pbry**, *agnoscit Serv.*³²

Aen. 4, 129 *Oceanum interea surgens Aurora reliquit] relinquit* **M** (*corr. M^A*); cf. *Diom. GL*, I, p. 496, 7

Aen. 11, 1 *Oceanum interea surgens Aurora reliquit] relinquit* **aj**

Aen. 4, 269 *regnator, caelum et terras qui numine torquet] terram* **Prwγ**

Aen. 6, 724 *principio caelum ac terras camposque liquentis] terram* **FPRby** (*corr. F²*), *ps. Prob. ad Verg. ecl.* 6, 31, *Fulg. Virg. cont. p.* 102, 14

Aen. 5, 143 *conuulsum remis rostrisque tridentibus aequor] stridentibus* **F²Rω** (*praeter abd*) **γ**, *Tib., Prisc. GL*, II, p. 38, 15

Aen. 8, 690 *conuulsum remis rostrisque tridentibus aequor] stridentibus* **Rω** (*praeter b*) **γ²**

Aen. 6, 133 *quod si tantus amor menti, si tanta cupido est] est om.* **M²P**

Aen. 7, 263 *ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est] est om.* *schol. Ver. ad Aen.* 9, 361, *Tib.*

Aen.* 7, 641 *pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete] monete* **F²dwy², *agnoscit Serv.*

Aen.* 10, 163 *pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete] monete* **Pγ

Aen. 10, 24 *ipsis proelia miscent / aggeribus moerorum] moerorum* **PV²** (*mor- V*) **ς**, *testatur Serv.*: murorum **MP²Rωγ**, *Tib.*

Aen. 10, 144 *adfuit et Mnestheus, quem pulsus pristina Turni / aggere moerorum sublimem gloria tollit] moerorum* **Mς**, *Diom. GL*, I, p. 440, 13: murorum **P²** (*meorum P*) **Rωγ**, *Tib.*

³¹ Cf. per contro *Aen.* 6, 164 *Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter / aere ciere uiros.*

³² Cf. anche *Aen.* 7, 546 *et foedera iungant*; 12, 822 *et foedera iungent*, e per contro *Aen.* 11, 356 *pacem hanc aeterno foedere iungas.*

Aen. 11, 382 *dum distinet hostem / agger moerorum*] moerorum **MP**ς: murorum **P²Rωγ**, *Tib.*, *Prisc. GL, II, p. 394, 12*

Aen.* 10, 24 *et inundant sanguine fossae*] fossae **Mω: fossas **PRV**ςγ, *Serv. ut uid.*, *Tib.*

**Aen.* 11, 382 *nec inundant sanguine fossae*] fossas agnoscit *Prisc. GL, II, p. 394, 10-15*

Aen. 10, 675 *aut quae iam satis ima dehiscat / terra mihi?*] dehiscet **Rr**, *Tib.*

Aen. 12, 883 *o quae satis ima dehiscat / terra mihi?*] dehiscet **P** (*corr. P²*)

Aen. 12, 103 *mugitus ueluti cum prima in proelia taurus / terrificos ciet*] primum **Raf**, *Tib.*

Aen. 12, 735 *fama est praecipitem, cum prima in proelia iunctos / conscendebat equos*] primum **PRay**